

MIND THE GAP!

SETSWANA PUO YA GAE

Ga se lorato

M.J. Magasa

Kaedi ya go lthuta Dikwalo ya Mind the Gap

Ga se lorato

M.J. Magasa

Mophato 12

Setswana Puo ya Gae

Setswana Kaedi ya go lthuta Dikwalo ya Mind the Gap-Ga se Lorato- **ISBN 978-1-4315-3391-6**

This content may not be sold or used for commercial purposes.

Curriculum and Assessment Policy Statement (CAPS) Grade 12 Setswana Home Language Mind the Gap study guide for the drama: *Ga se lorato* by JM Magasa.

This publication has a Creative Commons Attribution Noncommercial Sharealike Licence. You can use, modify, upload, download, and share content, but you must acknowledge the Department of Basic Education, the authors and contributors. If you make any changes to the content you must send the changes to the Department of Basic Education. This content may not be sold or used for commercial purposes. For more information about the terms of the license please see: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/>.

Copyright © Department of Basic Education
2019 222 Struben Street, Pretoria,
South Africa
Contact person: Ms C. Weston
Email: Weston.C@dbe.gov.za
Tel: (012) 357 4183
<http://www.education.gov.za>
Call Centre: 0800202933

Acknowledgements

The extracts from the drama in this study guide are from *Ga se lorato* by JM Magasa

Mind the Gap Team

Senior Project Leaders: Dr S. Malapile, Ms C Weston

Production co-ordinators:

B. Monyaki, B. Ras, M. Phonela, M. Nematangari

Authors: P Lekome, K. Khaba T. Aphane, J. Makalela, CP Mooa, E.M Mokhine, G. Kename, IB Moloko, A. Kodisang, T Mokgetle, DM. Modisane

Designer: Page82 Media

Onsite writers' workshop support: J. Mphidi, V. Magelegeda, P. Hlabiwa, R. Maboye, N. Malope

Ministerial Foreword

The Department of Basic Education remains steadfastly committed to innovative strategies aimed at enhancing learner attainment. Consistent with the government's commitment in promoting the indigenous languages that form the tapestry of our democratic landscape, this Mind the Gap Self study guide is a concrete demonstration of this commitment.

The release of this self-study guide incorporates all the official African Home Languages focusing on the novel genre at this stage. Not only does the study guide incorporate the African languages, but it also incorporates South African Sign Language Home Language, Afrikaans Home Language and English First Additional Language.

The Mind the Gap Literature Self Study Guide is responding to the broader sectoral reading challenges that the country is experiencing. It seeks to strengthen the following strands of the National Reading Sector Plan: Teacher Development and Support; Direct Learner Support; and Provisioning and Utilisation of the Learning and Teaching Support Materials. Its interactive nature will make it easier for both teachers and learners to read, to learn or study. It is hoped that through this Study Guide, the reading and learning outcomes will be achieved.

Key terminologies are explained or illustrated in a simplified manner and examples of the types of questions as a learner you may expect to be asked in an examination, are included in this study guide. In order to build your understanding, specific questions and possible responses forms part of the study guide package.

The study guide is designed to appeal to any learner offering Grade 12, whether as a part-time or a full-time candidate. Educators in the field will also find it an invaluable resource in their practice.

Every learner is a national asset, all you need now is to put in the hours required to prepare for the examinations and excel!
We wish each and every one of you good luck and success.

MRS AM MOTSHEKGA, MP
MINISTER
DATE: 14 NOVEMBER 2019

Matsie Angelina Motshekga, MP
Minister of Basic Education

DITENG	TSEBE
KAROLO YA 1	
1. Matseno	3
Morutwana wa Mophato wa 12 yo o rategang	3
2. O ka dirisa Kaedi e jang?	3
3. Thadiso ya Setswana ya Puo ya Gae, Pampiri ya 2: Tlhatlhobo ya Dikwalo	3-4
4. Ke eng se batlhatlhabi ba se solofetseng	4
5. Mafoko a a dirisiwang go botsa dipotso	4-6
6. Bayokerafi	6
Karolo ya 2	
1. Thadiso ya terama ya Ga se lorato	7
2. Tshobokanyo ya Terama	7-9
3. Tshekatsheko ya terama	9-
Karolo ya 3	
1. Tlhamo ya dikwalo ke eng?	21
2. Dipotso tse dikhutshwane ke eng?	21
3. Kgaolo 1	22-25
4. Kgaolo 2	30
5. Kgaolo 3	28
6. Kgaolo 4	30-33
7. Kgaolo 5	33-36
8. Kgaolo 6	36-41
9. Dikao tsa dipotso tsa ditlhamo	39
10. Kaedi ya go tshwaya dipotso tse dikhutshwane	40-47
11. Kaedi ya go tshwaya ditlhamo	48-52
12. Itlhatlhobe	53-55
13. Ruboriki	56

KAROLO YA 1

1. MATSENO

Morutwana wa Mophato wa 12

Dumela, morutwana wa Marematlou/ Mophato wa 12. Nte re go tataise. re go tlhabe podi matseba/ re go tlhalefise mabapi le terama ya rona e e fa isong Ga se lorato. Itse gore ka dinako dingwe mo botshelong o tshwanetse go ithuta gore go nna matlhomantsi/ rata basadi ba bantsigo wetsa mo dipharagobeng. Tuelo ya bolelo ke loso. Morutwana itse gore mo botshelong re fatlhololwa ke diphoso tsa batho ba bangwe le tsa rona. Kaedi e ya **Mind the Gap** e tlaa go thusa mo go baakanyetseng Tlhatlhobo ya bofelo jwa ngwagaya terama ya Ga se lorato, Setswana Puo Ya Gae.

2. O KA DIRISA JANG KAEDI E YA GO ITHUTA

- Mo tshimologong ya kaedi e, o tlaa bona tshedimosetso ka mokwadi le ditiragalo tsa sešweng tse di mo tlhotlheleditseng go kwala.
- Go na le thadiso ka mokgwa o ditiragalo di tlhagisitsweng ka ona.
- Go na le ditirwana mmogo le dikarabo tse di tlaa go thusang go ipaakanyetsa tlhatlhobo.

3. THADISO YA SETSWANA PUO YA GAE: PAMPIRI YA BOBEDI.

SETSWANA PUO YA GAE: PAMPIRI YA 2: TLHATLHOBO YA DIKWALO

Mo tlhatlhobong ya **Pampiri ya Dikwalo ya 2**, o tshwanetse go araba dipotso go tswa mo dikarolong di le THARO, tsona ke:

KAROLO YA A:	Poko (30)
KAROLO YA B:	Padi/Ditlhangwa tsa setso (25)
KAROLO YA C:	Terama (25)

Pampiri e, e na le maduo a le 80.
E kwalwa mo diureng di le pedi le halofo.(2.5)

Araba dipotso di le tlhano: Di le tharo mo Karolong ya A, e le nngwe mo Karolo ya B le e lengwe mo Karolo ya C ka mokgwa o o latelang:

Karolo ya A: Poko
Maboko a a tlhaotsweng – Araba dipotso di le pedi.
Leboko le le sa tlhaolwang – Le tshwanetse go arabiwa ke botlhe.

Karolo ya B: Padi/Ditlhangwa tsa setso
Araba potso e le nngwe.

Karolo ya C: Terama
Araba potso e le nngwe.

Araba FELA dipotso tsa padi le terama tse o di ithutileng.

Araba potso e le NNGWE ya TLHAMO le e le NNGWE ya DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE.
Fa o araba potso ya tlhamo mo KAROLO YA B, o tshwanetse go araba dipotso tse dikhutshwane mo KAROLONG YA C. Fa o arabile dipotso tse dikhutshwane mo KAROLONG YA B, o tshwanetse go araba potso ya tlhamo mo KAROLONG YA C.

4. KE ENG SE BATLHATHLOBI BA SE SOLOFETSENG?

- Go tlhaloganya ga gago ga **bokao jo bo tlhamaletseng** jwa terama. O tshwanetse go tllhaola tshedimosetso e e neetsweng mo terameng.
- Bokgoni jwa gago jwa go **rulaganya** dintlha tsa terama **sešwa**. Sekao, o ka kopiwa go sobokanya dintlha tsa botlhokwa, go neela dipharologanyo kgotsa go tshwantshanyabadiragatsi ba ba farologaneng.
- Bokgoni jwa gago jwa go neela tshedimosetso e e ka tswang e sa tlhagisiwa ka tlhamalalo mo setlhangweng, mme o dirisa se o setseng o se itse ka terama. Se, ke se se itsiweng jaaka **go itseela tshwetso**. Se, se ka akaretsa mokgwa o tiriso ya dikapuo e ka nnang le seabe ka gona mo go tlhokeng go tlhaloganya terama ka go tlhalosa merero kgotsa go bapisa ditiro tsa badiragatsi ba ba farologaneng.
- Bokgoni jwa go tlhathloba dintlha dingwe tsa terama mme o ikakanyetse, o ikaegile ka tshedimosetso e o e neetsweng mo terameng. Kgato e e itsege ka **tlhathlho**. Sekao, o ka bodiwa gore a o dumelana le tlhagiso e e rileng kgotsa go sekaseka maikaelelo a modiragatsi mongwe a go dira sengwe.
- Bokgoni jwa gago jwa go tsibogela badiragatsi ba ba mo terameng le gore e tsosa maikutlo afe. Se, se itsege ka **kgatlhegelo**. Sekao, o ka kopiwa go neela maikutlo a modiragatsi mongwe kgotsa gore wena o ne o tllile go dira eng fa o ne o le mo maemong a gagwe. O ka kopiwa go tlhalosa ka botlalo mokgwa o puo kgotsa setaele sa moterama se thusang ka teng go tlhalosa maikutlo a modiragatsi.

5. MAFOKO A A DIRISIWANG GO BOTSANG DIPOTSO

Tse ke dikao tsa mofuta ya dipotso tse di fitlhelwang mo tlhathlobong.

Mofuta wa potso	Se o tlhokang go se dira
Tiriso ya tshedimosetso ka tlhamalalo: Dipotso tse di botsang ka ga tshedimosetso e e tlhagisitsweng mo setlhangweng ka tlhamalalo kgotsa go tswa mo nopolong.	
Neela maina a dilo/batho/mafelo/dikarolo...	Kwala maina a a kgethegileng a badiragatsi, mafelo, jj
Neela mabaka/modiragatsi/dibakwa...	Kwala tshedimosetso kwa ntle ga go nna le dipuisano kgotsa ditshwaelo.
Neela mabaka a le mabedi a...	Kwala mabaka a le mabedi a...
Supa modiragatsi/mabaka/morero	Kwala leina la modiragatsi, neela mabaka
Tlhalosa lefelo/modiragatsi/semelo/go diragala eng fa go...	Kwala diponagalo tsa sengwe. Sekao, lefelo le lebege kgotsa le nkgang? A modiragatsi yo o rileng o siame/ga a na mekgwa/o rata ntwana...
Ke eng se se dirwang ke modiragatsi yo o rileng fa...?	Kwala ka se se diragetseng – ka se modiragatsi a se dirileng.
Goreng modiragatsi yo o rileng a dirile se a se dirileng?	Neela mabaka a a dirileng gore modiragatsi mongwe a dire sengwe (go ya ka kitso ya gago ya poloto).
Ke mang yo o dirileng...?	Kwala leina la modiragatsi.
Moterama o raya mang fa a re...?	Kwala leina la modiragatsi yo o maleba/motho.

Thulaganyo sešwa: Dipotso tse di tlhokang gore o dirise tshedimose tso e e farologaneng ka mokgwa o o rulaganeng.	
Sobokanya dintlhakgolo/dikakanyokgolo...	Kwala dintlha tsa botlhokwa ka boripana.
Kgobokanya dikarolwana/mabaka a ka gale...	Kopanya dilo tse di tshwanang.
Neela thadiso ya ...	Kwala dintlhakgolo ka boripana.
Go itseela tshwetso: Dipotso tse di tlhokang gore o ranole setlhangwa, o dirisa tshedimose tso e e sa neelwang ka botlalo mo setlhangweng, o e dirisa mo maemong a maitemogelo a gago a botho. Kgato e, e akaretsa go akanya ka se se diragetseng mo dikarolong tse dingwe tsa setlhangwa, ka go go neela ditemosi tse di go bolelelang ka ga modiragatsi kgotsa morero mme o dirisa tlhologanyo ya gago go go thusa go tlhologanya setlhangwa.	
Tlhalosa gore kakanyo e, e amana jang le morero...	Supa kamano le morero.
Bapisa dikakanyo/ maitsholo/ ditiragatso (ditiro) tsa modiragatsi yo o rileng le tsa modiragatsi yo mongwe...	Bontsha go tshwana le go farologana.
Mafoko a kaya eng/a bontsha eng ka ga modiragatsi yo o rileng, maemo a, a go raya a reng ka modiragatsi yo o rileng...	Bolela se o se naganang ka bokao, o lebeletse go tlhologanya ga gago ga setlhangwa.
Modiragatsi yo o rileng o tsiboga jang fa...? Tlhalosa ka mokgwa o sengwe se ntseng le seabe ka gona mo... Bolela gore o itse jang gore modiragatsi yo o rileng o ...	Kwala mokgwa o modiragatsi a tsibogang ka ona/ modiragatsi o dirile eng kgotsa o ikutlwa jang.
Ke eng se modiragatsi yo o rileng a se kayang ka...?	Tlhalosa gore goreng modiragatsi a dirisitse mafoko a a rileng.
A polelo e e latelang e nepagetse kgotsa e fosagetse ?	Kwala 'nepagetse' kgotsa 'fosagetse' fa thoko ga palo ya potso. Neela lebaka la karabo ya gago.
Tlhopha karabo e e nepagetseng go feleletsa polelo e e latelang.	Go neetswe dikarabo di le mmalwa tse go dirisitsweng tlhaka A – D. Kwala tlhaka fela fa thoko ga palo ya potso.
Nopola mola go tswa mo nopolong go netefatsa karabo ya gago.	Kwala polelo e e maleba go tswa mo setlhangweng o dirisa mafoko a a tshwanang mmogo le matshwaopuiso
Tlhatlhobo: Dipotso tse di tlhokang gore o tlhatlhobe o ikaegile ka kitso le go tlhologanya setlhangwa le maitemogelo a gago.	
Tlhalosa kakanyo ya gago/maikutlo a modiragatsi/morero...	Tlhokomela tshedimose tso yotlhe o bo o tseye tshwetso.
A o nagana gore...	Dipotso tse, ga di na dikarabo tse di 'nepagetseng' kgotsa tse di 'fosagetseng', fela o tshwanetse go tshegetsa kakanyo ya gago ka lebaka, o ikaegile ka tshedimose tso e e neetsweng mo setlhangweng.
A o dumelana le gore...	
Go ya ka wena, ke eng...	
Neela ntlhakemo ya gago ka ga...	
Kgatlhegelo: Dipotso tse di botsang ka ga tsibogelo ya gago ya maikutlo ka se se diragalang, badiragatsi le mokgwa o e kwadilweng ka ona.	
O ne o tlaa ikutlwa jang fa o ne o le modiragatsi yo o rileng?	Dipotso tse, ga di na dikarabo tse di 'nepagetseng' kgotsa tse di 'fosagetseng', fela o tshwanetse go tshegetsa kakanyo ya gago ka lebaka, o ikaegile ka tshedimose tso e e neetsweng mo setlhangweng.

Bua ka tsibogo ya gago mo setlhangweng/tiragalong/maemong/ kgotlhang/ pitlaganong ...	
A o utlwela modiragatsi yo o rileng botlhoko...	
Tshwaela ka botlalo ka tiriso ya setaele, segalo, puo ya botshwantshi le mmuisano tsa mokwadi...	Fa o araba mofuta o wa potso, ipotse dipotso tse: A setaele se se nthusa go akanya ka se se diragalang?. Modiragatsi o ikutlwa jang? Goreng a ikutlwa jalo? Neela lebaka la karabo ya gago.

6. BAYOKERAFI YA GA RRE MAGASA M.J.

Mokale *Jarius* Magasa o belegwe ka 23 Ngwanaitseele 1954 kwa Tlhakong (*Mabeskraal*). O simolotse dithuto tsa gagwe kwa sekolong se sepotlana sa kwa *Mabeskraal*. A tswelletsa dithuto tsa gagwe kwa sekolong se segolwane sa Moetlo. O dirile dithuto tsa sekontari go tloga ka 1970 mme a fetsa foromo ya boraro ka ngwaga wa 1972. O ne a ya go dira foromo ya bone kwa sekontaring ya Rakoko. Ka dingwaga tsa 1976 go fitlha ka 1977 ke fa a fetsa lokwalo lwa borutabana la poraemari e kgolwane (*H.P.T.C*) kwa sekolokatisong sa borutabana sa Taung mo *Pampierstad*.

O simolotse go dira ka ngwaga wa 1978 kwa sekolopotlana sa Motsamai kwa *Vredeka* 1980. Ka 1981 go fitlha ka 1984 ke fa a tlhatlosiwa go ya go nna tlhogo ya lefapha(*H.O.D.*) kwa sekolong sa poraemari sa Bogatsu go fitlha Phukwi 1987. Ka Phatwe a dira jaaka mogokgo wa nama o sa tshwere kwa sekolong sa bogare sa Matutu.

O falotse materiki ka 1983.Ka ngwaga wa 1990 a falola lokwalo la *Secondary Education Certificate*. Ka ngwaga wa 1990, a falola lekwalo la *Secondary Education Diploma*. Makwalo a mararo a a kaiwang fa godimo o a dirile le *yunibesithi* ya Vista kwa Tshwane.

Ka ngwaga wa 1993 go fitlha ka 1995, o ne a le mo mokgatlhong wa Setswana o o bidiwa *Akademi* ya Setswana mme ga tlhamiwa Mokgatlho wa Bakwadi o ba neng ba o bitsa "Mogopolo wa Setswana". O ne a nna motlatsamokwaledi mme gape e le mogokaganyi mo kgaolong ya Mankwe go fitlha ka 1993.

Ka nako ya Bophuthatswana e ne e le leloko le le tletseng la mokgatlho wa barutabana o o neng o itsege ka Bophuthatswana *Teacher's Association* mme e le mokwaledi wa sedika sa Madikwe go fitlha ka 1987 fa a fudugela kwa sedikeng sa Mankwe.

Kgatlhago ya bokwadi e simolotse fa a ithutela borutabana mme a kwalela baithuti ka ena diteramanyana go di diragatsa mo phaposeng le go kwala dimakasininyana tsa metshameko fa sekolo se ne se tswa metshamekong. O simolotse go ithuta bokwadi jwa dibuka ka ngwaga wa 1980.

Ga jaana o setse a gatisitse dikwalo tse di latelang:

1.	Ke jewa ke lorato	-	Terama ; 1990
2.	Le nna ke ngwanake	-	Dikgandikhutswe: 1992
3.	Lorato lwa sephiri	-	Terama : 1994
4.	Botshelo	-	Dikgang dikhutswe: 1995
5.	Ga se lorato		Terama: 1996

O bone thotloetso le dikgakololo go tswa mo morutabaneng wa gagwe yo o neng a ba ruta Setswana kwa sekontari ya Rakoko Rre B.D. Magoleng.

KGAOLO YA 2

1. THADISO YA GA SE LORATO

Ga se lorato ke terama e e buang ka lorato lo e seng lwa nnete. Mogapatiro/ Modiragatsimogolo e leng Motsamai, o ratana le *Angeline*, *Suzan* le *Gladys* a ntse a nyalane le Gadifele. *Angeline*, *Suzan* le *Gladys* ba ne ba sa rate Motsamai ka lorato lwa nnete, ba ne ba mo ratela se a neng a se ba direla. Motsamai le ena o ne a sa rate mosadi wa gagwe Gadifele ka lerato la nnete ka gonne o ne a mo tlogela mo lelapeng a ineela basadi ba bangwe. O ne a ikgatholosa maikarabelo a gagwe jaaka rre wa lelapa ka ntlha ya fa a tlhokometse malapa a basadi ba bangwe. Basadi ba, fa ba sena go fitlhelela/bona se ba se batlang mo go Motsamai ba a mo tlogela/koba. O felelwa ke tiro mme o boela kwa lelapeng la gagwe le a le tlogetseng fela a sa le tlamela, / a sa le tlhokomele/a sa le direle sepe. O fitlhela bana ba gagwe e leng Emang le Lesego ba godile ba setse ba dira. Ga ba mo amogele ka diatla tsoo pedi/ka boitumelo/ka dipelo tse di phothulogileng, o feleletsa a idibala a tlhokafala, mme setopo sa gagwe se se na yo o ka se tlhokomelang kgotsa go se phuthang.

2. TSHOBOKANYO YA GA SE LORATO

- Motsamai yo e leng modiragatsimogolo/mogapatiro, o dira mmogo le Lenkapere le Gosekwang kwa *United Tobacco Company (UTC)*.
- Motsamai o bontsha kgatlhego mo go *Angeline*, kgarejana e e sa tswang go thapiwa kwa *UTC*.
- Badiramogo le Motsamai ba lekile go mo gakolola gore ke rre yo o nyetseng le gore mosetsana o tlaa mo thubela lelapa, a mo jele madi mme a mo phuaganye.
- Motsamai o akanya gore ba a mo fufegela mme o tswelletsa maikaelelo a gagwe a go ipala mabala a kgaka mo go *Angeline*.
- *Angeline* o dumela gore ba tsene mo kgolaganong ya lerato, mme o raela Motsamai gore a lale digoba / a se robale gae /a lale nageng ka lona letsatsi leo.
- Motsamai o tagiwa ke lorato/o tlhakannngwa tlhogo ke lorato/o fekeediwa ke lorato a ba o ikgatholosa mosadi wa gagwe Gadifele le bana e leng, Lesego le Emang.
- O rekela *Angeline* ntlo kwa Mogwase *Unit 5*.
- *Angeline* o fudugela kwa ntlong e ntšhwa le morwae, Morake.
- Morago *Angeline* le ngwana wa gagwe e leng Morake ba nyatsa Motsamai,
- *Angeline* a re o palelwa ke go reka fenitšhara, Morake le ena o tlhalosa fa Motsamai amo lapisa gonne a mo tshola jaaka lesea, ba a mo koba.
- Motsamai o boela kwa ga gagwe.
- Morago o kopana le *Suzan* kwa teropong ya Tlhabane.
- O ratana le ena, o mo rekela bene, o mo simololela kgwebo ya go rekisa merogo le go mo agela lebenkele.
- O phuaganya bana le mosadi gape.
- *Suzan* o kwadisa lebenkele ka morwae, Sentebaleng mme ba koba Motsamai morago ga gore a ba direle dilo tsotlhe tse.
- Motsamai o ya kwa agenteng, e leng Morena *Meteor* go ya go itela /ngongorega fa a tseelwa lebenkele.
- Morena *Meteor* o mmegela / itsise fa lebenkele le kwadisitswe ka Sentebaleng.
- Motsamai ga a bake, o tswelela go ratana le *Gladys*.
- O mo epela metsi a bo a mo tlhabololela ntlo.
- Morago ga go dira tseo, monna wa lenyalo wa ga *Gladys*, Kefentse o boela fa lelapeng la gagwe.
- O batla go itse gore Motsamai o batla eng mo lelapeng ya gagwe.

- O tshosetsa Motsamai ka seletswana, o mo saenisa konteraka ya gore a mo duele R10 000 go nna fa ga gagwe mme morago o a mo koba.
- Motsamai o boela kwa ga gagwe, o fitlhela bana ba godile ba setse ba dira e bile ba agetse mmaabona ntlo.
- Ga a amogelwe ka diatla tsoopedi/ ga a amogelesege sentle.
- O bitsa balelapa la gagwe le ditsala go ngongorega fa a sa tsholwa jaaka rre wa lelapa.
- Ba lelepa la gagwe ba mo tlogela le Selapo, o a wa/idibala a bo a tlhokafala. Setopo sa gagwe se tlhoka yo a ka se phuthang.

3. TSHEKATSHEKO YA TERAMA YA GA SE LORATO.

3.1 LEMORAGO LA TERAMA

- Lemorago la terama e, le ama ditiragalo tsa sešweng.
- Motsamai o tlogela mosadi le banaba gagwe o ratana le *Angeline*, *Suzan* le *Gladys*.
- O ba direla dilo tse di farologanyeng jaaka goaga ntlo, go reka bene, go simlolola kgwebo, go epa metsi le go tlhabolola ntlo.
- Fa a sena go badirela ba a mo koba.
- O ikgathositse kgodiso le tlhokomelo ya bana le mosadi wa gagwe.
- O feleletsa a sa ye tirong sentle, a sentse dikoloi tsa kwa tirong mme a kobiwa.
- O tswa a iphotlhere/a sa newa sepe/ a sena madi, kwa tirong a pateletsega go boela kwa lelapeng le a neng a le lathile e bile a boela e le molwetse.
- Ga a amogelesege sentle, o feleletsa a idibala mme a tlhokafala.

3.2 BADIRAGATSI LE TIRAGATSO

- Badiragatsi ke batshameki ba ba farologaneng, ba ba itlhametsweng ke mokwadi gore ba diragatse ditiragalo tse di senolang morero.
- Bodiragatsi ke mokgwa o moterama a upololang botho jwa badiragatsi, ka ona ka go tlhalosa dikakanyo, maikutlo, ditlhagiso le ditiro tsa bona.
- Fa o lebeletse tiragatso ya terama o tshwanetse go bona bosupi jo bo bontshang botho jwa badiragatsi, maikutlo a bona le mokgwa o ba fetogang fa tiragatso e tswelletse.

- Badiragatsi ke batsayakarolo, ke batho ba maitlhommo a mo terama, ba a ba dirisang go re naya tiragatso ya botshelo jaaka bo ntse.
- O ba neela maina mme o dirisa bona go re naya molaetsa.
- E ka nna batho ba madi le nama, ba tshela jaaka nna le wena.
- Ke diipone tseo re kgonang go ipona mo go tsona.
- O kgona go ba rata kgotsa go ba tlhoya o lebile ditiro tsa bona.
- Go na le mogapatiro yo ditiragalo tsotlhe di ikaegileng ka ena,
- Go na le mokganatiro yo ka gale a leng kgatthanong le ditiro tsa magapatiro,
- Go na le batlaleletsi baba leng mo letlhakoreng la mogapatiro le batlaleletsi ba ba leng mo letlhakoreng la mokganatiro.

3.2.1 MEFUTA YA BADIRAGATSI

(a) Badiragatsiba ba sephara (ba mmopa)

Badiragatsiba ba sephara (ba mmopa) **ga ba fetoge** ka gope mo tsamaong ya ditiragalo. Ba tlhagiswa ka boleng kgotsa kakanyo e le nngwe mme ba ka tlhaloswa ka polelo e le nngwe. Se se kaya gore modiragatsi yo o sephara a ka siama kgotsa a nna bosula mo terameng yotlhe e bile ga a dumelesege.

(b) Badiragatsi ba ba kgolokwe (ba madi le nama)

Badiragatsi ba ba kgolokwe (ba madi le nama) **ba a fetoga**. Ba tlhagiswa ka boleng kgotsa dikakanyo tse di farologaneng mme ba gola go ya ka kgolo ya ditiragalo. Ba tlhalosiwa ba le matswakabele, ka dimelo tse di farologaneng, ba a lela, ba a tshega, ba a galefa, ba nna bonolo go ya ka ditiragalo mo terameng yotlhe. Badiragatsi ba, ba emela batho ba ba tshelang ka nnete, ba o ka se ba itseng mme ba fetoga go ya ka ditiragalo. Modiragatsi yo o kgonang go fetogafetoga o kaiwa e le yo o golang.

3.2.2 ITSE BADIRAGATSI BA GAGO!

a. Bagapatiro/badiragatsibagolo/ balwantshiwa

- Ba simolola le ditiragalo go tloga kwa tshimologong go fitlha kwa bokhutlong.
- Ba thusa go senola morero wa terama, ka ditiragalo di dikologa mo go bona.
- Bagapatiro/badiragatsibagolo ba okame terama yotlhe mme badiragatsi bangwe mo terameng ba amana le bona ka mokgwa mongwe.
- Fa ba atlega e nna bafenyi, fa ba fenngwa e nna batswasetlhabelo.
- **Mogapatiro mo terameng ya Ga se lorato ke Motsamai**

b. Bakganatiro / Balwantshi

- Ke badiragatsi ba ba leng kgatthanong le bagapatiro.
- Ba thibela/kganela bagapatiro go diragatsa maikaelelo a bona.
- **Mokganatiro mo terameng ya Ga se lorato ke Gadifele.**

c. Batlaleletsi/batlhotltheletsi

- Badiragatsi ba ba leng mo letlhakoreng le le rileng e ka nna la bakganatiro kgotsa la bagapatiro.
- **Batlaleletsi ba mogapatiro e leng Motsamai ke baba latelang:**

- *Angeline (Angy, Dudu, Sisi Angy);*
- *Suzan Lemphetile (Suzie);*
- *Gladys (Glad);*
- Morake;
- Sentebaleng;
- Kefentse;
- Lenkapere;
- Gosekwang;
- **Batlaleletsi ba mokganatiro**
  - Lesego;
  - Emang;
  - Lenkapere;
  - Gosekwamang;
  - Selapo;
  - Mmantsho;
  - Tshidiso;
  - Ontebile;
- Ditshobotsi le dimelo tsa badiragatsi le tsona di botlhokwa mo terameng.
- Tshobotsi ke popego ya motho, gore mmele kgotsa mmala wa gagwe o ntse jang.
- Semelo ke mekgwa le maitsholo a motho, ditiro tsa gagwe tseo di mo farologanyang le batho ba bangwe le mabaka a a sedifatsang seo.

3.2.3 Dimelo tsa badiragatsi

Semelo	Tshegetso
Motsamai(Loop en val, Goer, Mr Money)	
<ul style="list-style-type: none"> • Ga a na lerato la nnete. 	<ul style="list-style-type: none"> • O paletswe ke go rata mosadi wagagwe Gadifele le bana ka tshwanelo.
<ul style="list-style-type: none"> • O matlhomantsi. 	<ul style="list-style-type: none"> • O ratana le basadi ba bangwe a ntse a na le mosadi yo a mo nyetseng.
<ul style="list-style-type: none"> • Ga a tseye dikgakololo. 	<ul style="list-style-type: none"> • Lekanpere, Gosekwang, Selapo le Mantsho ba lekile go mo gakolola gore a tlhokomelelapa la gagwe a tlogele basadi ba a ratanang le bona ba bantsi mme a gana go ba utlwa go fitlhelela botshelo bo mo tlhafela mme a tlhokafala.
<ul style="list-style-type: none"> • Ga a na nnete/o maaka. 	<ul style="list-style-type: none"> • O bolelela basadi ba a ratanang le bona gore ga a na mosadi le bana.

	<ul style="list-style-type: none"> O ba bolelela gore Gadifele ke kgaitsadie.
<ul style="list-style-type: none"> Ga a na maitseo/O lenyatso. 	<ul style="list-style-type: none"> O nyatsa Gadifele, Lesego le Emang. O tlhapaola Selapo fa a leka go mmontsha tsela e e siameng. O tlhapaola/nyatsa Tshidiso e leng modirediloago kwa kgotleng le Ontebile yo e leng mmueledi wa kgotla tshekelo.
<ul style="list-style-type: none"> Ga a na maikarabelo. 	<ul style="list-style-type: none"> O direla basadi ba a ratanang le bona e leng <i>Angeline</i>, <i>Suzan</i> le <i>Gladys</i> mme o ikgatholosa ba lelapa la gagwe.
<ul style="list-style-type: none"> Ke motho yo sa ithuteng ka diphoso tsa gagwe 	<ul style="list-style-type: none"> O tswelela go direla basadi ba ba farologaneng ntswe ba mo koba fa a sena go ba direla.
<ul style="list-style-type: none"> O boikotlhao 	<ul style="list-style-type: none"> O ikotlhaela go agela <i>Angeline</i> ntlo fa mosadi wa gagwe a sena ntlo. O boela gae mme o ikotlhaela go se reetse dikgakololo tsa batho botlhe.
(b) Gadifele	
<ul style="list-style-type: none"> O boitshoko 	<ul style="list-style-type: none"> O ne a itshokela monna wa gagwe Motsamai sebaka se seleele fa a ratana le basadi ba bangwe.
<ul style="list-style-type: none"> O dumela mo Modimong 	<ul style="list-style-type: none"> O tshepa thata mo Modimong, le fa monna wa gagwe a ratana le go direla basadi ba bangwe o ikanya thapelo O ruta bana ba gagwe go tshepa le go solofela gore Modimo o tlaa ba thusa mo mathateng a bona.
<ul style="list-style-type: none"> Ke segatlhamelamasisi 	<ul style="list-style-type: none"> O tshwara thipa ka fa bogaleng /o tlhokomela / o dira ka natlafa Motsamai a mo tlogetse le bana mo ntlong.
(c) Lesego	

<ul style="list-style-type: none"> • O boitshoko 	<ul style="list-style-type: none"> • O itshokela go tsena sekolo le fa rraagwe a ba sotla a sa ba direle sepe. • O tswelela go tsena sekolo le fa bana ba bangwe ba mo sotla kwa sekolong.
<ul style="list-style-type: none"> • Ga a na maitseo 	<ul style="list-style-type: none"> • Ga a tlotle rraagwe, morago ga gorerraagwe a boe kwa basading ba a neng a ratana le bona.
<ul style="list-style-type: none"> • O lerato 	<ul style="list-style-type: none"> • O rata mmaagwe e bile o mo agela ntlo.
(d) Emang	
<ul style="list-style-type: none"> • O boitshoko 	<ul style="list-style-type: none"> • O itshoketse go tsena sekolo le fa rraagwe a ba sotla a sa ba direle sepe • O tswelela go tsena sekolo le fa a bana ba bangwe ba ba sotla kwa sekolong.
<ul style="list-style-type: none"> • Ga a na maitseo 	<ul style="list-style-type: none"> • Ga a tlotle rraagwe morago ga gore rraagwe a boe kwa basading ba a neng a ratana le bona.
<ul style="list-style-type: none"> • O lerato 	<ul style="list-style-type: none"> • O rata mmaagwe e bile o mo agela ntlo
(e) Angeline	
<ul style="list-style-type: none"> • O boteng/bofitlha. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ga a bolelele Motsamai gore o na le ngwana wa mosimane yo o bidiwang Morake.
<ul style="list-style-type: none"> • Ga a na botho/ke le nweenwee 	<ul style="list-style-type: none"> • O kgesa Motsamai fa pele ga ngwana wa gagwe.
<ul style="list-style-type: none"> • O setlhogo 	<ul style="list-style-type: none"> • O kobile Motsamai fa a se na go mo agela ntlo. • O mo tshosetsa ka gore fa a sa kgaoganele ena/a tsamaya, o tlaa mo tshela ka metsi a a belang.
(f) Suzan	
<ul style="list-style-type: none"> • Ke lenweenwee/leferere/ ga a na nnete. 	<ul style="list-style-type: none"> • Fa Motsamai a se na go mo agela lebenkele le go mo rekela bene, o a mo koba.
(g) Gladys	

<ul style="list-style-type: none"> Ke sefalele 	<ul style="list-style-type: none"> Monna wa gagwe Kefentse, o ne a tswa mo ntlong go mo naya sebaka sa go ikakanya ka lenyalo la bona, morago ga go mo tshwara gararo le banna ba a ratanang le bona.
<ul style="list-style-type: none"> O bofitlha 	<ul style="list-style-type: none"> Ga a bolelela Motsamai gore o nyetswe.
<ul style="list-style-type: none"> Ke lenweenwee 	<p>O tlogela Motsamai a mo tlabololela ntlo le go mo epela metsi a ntse a itse gore o nyetswe.</p>
(h)Morake.	
<ul style="list-style-type: none"> Ga a na maitseo/o lenyatso 	<ul style="list-style-type: none"> O bua ka lenyatso fa a bua le Motsamai e kete o bua le thaka ya gagwe.
<ul style="list-style-type: none"> O leferefere/setlhogo 	<ul style="list-style-type: none"> O rera le mmaagwe gore o tlile go koba Motsamai. O mo tshepisa gore fa a sa tsamaye o tlaa mmatlela ditsotsi di mo tlhabe ka thipa kgotsa go mmatlela baroka / ngaka tsa pula gore ba dire dipheko tsa pula ka ena.
(i)Sentebaleng.	
<ul style="list-style-type: none"> Ga a na maitseo/o lenyatso 	<ul style="list-style-type: none"> O bua le Motsamai e kete o bua le balekane ba gagwe.
(j) Kefentse.	
<ul style="list-style-type: none"> O bogale 	<ul style="list-style-type: none"> O batla go rema Motsamai ka selepe fa a mo fitlhela kwa ga gagwe. O mo solofetsa go mmolaya fa a sa tswa mo lelapeng la gagwe le go saena gore o tlaa mo duela diranta di le <i>R10 000</i>.

<ul style="list-style-type: none"> • O ditlhapa 	<ul style="list-style-type: none"> • Fa a fitlhela Motsamai kwa ntlong ya gagwe o bitsa <i>Gladys</i> sephekgwe/ sefafalele.
<p>(k) Selapo</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • O na le kutlwelobotlhoko • O dikgakololo/Ke tsala ya nnete 	<ul style="list-style-type: none"> • O bone go le molemo go thusa Gadifele le banaka dijo. • O bona go le molemo go thusa Gadifele le bana ka dijo.

3.2.4 Tshobotsi

<p>(a) Angeline</p> <ul style="list-style-type: none"> • Matlhwana a kgogedi. • O na le sebopego se sentle.
--

3.3 Morero: Lorato lo e seng lwa nnete /boammaruri

- Ke thitokgang kgotsa kgangkgolo e moterama a re tlhagisetsang yona.
- O simologa kwa tshimologong o ralala terama go fitlha kwa bokhutlong.
- Ditiragalo tsa terama di ikaegile le go dikologa mo go ona.
- Ka ona moterama a re neela setshwantsho sa ditiragalo ka botlalo.
- Mo terameng ya rona ya Ga se lorato Motsamai yo e leng mogapatiro o ratana le basadi ba le bararo e leng *Angeline*, *Suzan le Gladys* a ntse a nyetse Gadifele.
- Kwa tshimologong Motsamai o nna le dikgatlhego mo go *Angeline* yo a neng a dira le ena mme o feletsa a ratana le ena.
- Lenkapere le Gosekwang ba leka go mo naya dikgakololo mme o gana di kgakololo tsa bona
- O bolelela gore o tlaa itisa a ntse a gadimile, ga a na go mo inaya go le kalo.
- Se se supa fa go se na lerato mo go Motsamai, mme e le go tswela Angeline pelo fela.
- O tswa kwa lapeng la gagwe o nna le *Angeline* mme o mo agela ntlo kwa Mogwase *Unit 5* a ntse a boletse gore ga a na go mo inaya.
- *Angeline* o tswela go ratana le Motsamai a ntse a lemoga gore tse Motsamai a di mmolelelang tsa gore ga a na lelapa/ ga a nyala, ke maaka.
- O dira jaana a itse se a se batlang mo go Motsamai e leng go isiwa dihoteleng, go agelwa ntlo ya *R60 000* le go e tsenya fenitšhara.

- Morago ga go bona dilo tse a neng a di batla mo go Motsamai, *Angeline* o a mo koba, go senola morero wa gore tota o ne a se na lerato mo go Motsamai.
- Fa a se na go kobiwa ke *Angeline*, Motsamai o kopana le *Suzan* kwa teropong ya Tlhabane *Suzan* a kgweetsa sejanaga,
- O mmaya bobi mo matlhong / o mmolelela maaka gore ga a na lelapa.
- Motsamai le *Suzan* ba tswela mmogo ka maitlomo a gore ba a ratana.
- *Suzan* o kopa Motsamai gore ba rekise merogo, ba reke bene le go aga lebenkele, mme tsotlhe tse Motsamai o a di dira.
- Morago ga dingwaganyana ba ntse ba nna mmogo, *Suzan* o koba Motsamai
- Se se senola morero wa gore se ba neng ba aketsana ka sonaba re ke lerato, e ne e se lona/ e se lorato lwa nnete
- O tswela morero ka go ratana le *Gladys* morago ga go kgaogana le *Suzan*.
- Motsamai o aketsa *Gladys* gore o ya go tlhala mosadi yo a neng a mo nyetse ka ntlha ya fa mosadi yo a iphetlha / go tepa le gore o tsamaile le banna ba dikonteraka.
- Bobedi bo tswela ka maitlomo a gore ba a ratana.
- O mo rekela tshupanako, a mo epela metsi, a mo tlhabetse ntlo le go mo tshepisa^{16V}.
- Kwa bofelong, Kefentse monna wa ga *Gladys*, o a goroga, mme o feta a koba Motsamai mo ntlong.
- Se se senola gore lorato le *Gladys* a neng a re ke lorato mo go Motsamai, e ne e se lorato, mme e ne e le go mo dirisa fela gore a bone se a neng a se batla. Ga a ise a ke a bolelele Motsamai gore o ne a na le monna, mme monna yoo o ngadile mo ntlong.
- Ditiragalo tsa terama e, di thagisa morero o o tlhagelelang mo go yona gore ga se lerato, mme ke go ipapalela mo go Motsamai yo o neng a ithaya a re o a ratwa.

3.4 POLOTO

Poloto ke eng?

Ke tatelano ya ditiragalo go tloga kwa tshimologong go ya kwa bokhutlong, mme di na le mabaka a a di tlholang. Poloto ya terama e phuthololwa ke kgotlhang do ya ka dikgato tsa yona.

3.5 KGOTLHANG

Kgotlhang ke selwelwa/ntwa/go sa utlwaneng/ kgogakgogano e e tlhagelelang mo gare ga mokganatiro le mogapatiro, modiragatsi le tikologo ya gagwe, modiragatsi le maikutlo. Kgotlhang ya terama e na le tshimologo, tharaano, setlhoa, tharabololo le bokhutlo. Kgotlhang/selwela sa terama ya Ga se lorato ke lorato le e seng la nnete/boammaruri.

3.4.1 MEFUTA YA KGOTLHANG

a. Kgotlhang magareng ga badiragatsi

Kgotlhang magareng ga badiragatsi (Pharologanyo/ go gotlhana ga dikakanyo tsa batho) Motsamai le Gadifele, Lesego, Emang, *Angeline*, *Suzan*, *Gladys*, Morake, Kefentse jalo le jalo.

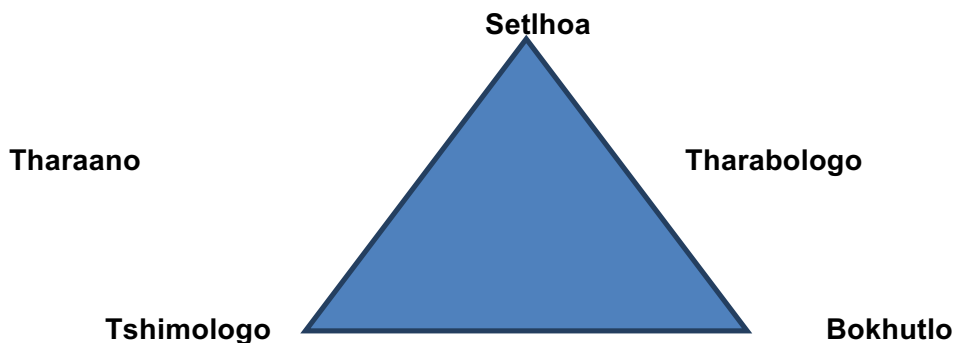
b. Kgotlhang magareng ga moanelwa le tikologo/loago/setso

Pharologanyo/ go gotlhana ga dikakanyo magareng ga modiragatsi le tikologo, loago, setso jalo le jalo.

c. Kgotlhang ya dikakanyo kgotsa ya maikutlo

Kgotlhang ya maikutlo mo mothong (Maikutloa a farologaneng mo mothong ka sengwe). Fa modiragatsi a le mo marakanelong a ditsela, a sa itse gore a tseye tshwetso efe.

3.4.2 DIKGATO TSA KGOTLHANG

Tshimologo ya kgotlhang

Motsamai yo e leng rre wa lelapa, yo o dirang kwa *United Tobacco Company* kwa Tlhabane, o kgalhegela le go ratana le kgarejana e a dirang nayo e leng *Angeline*.

Tharaano ya kgotlhang

Motsamai o tloga fa lelapeng la gagwe, o tlogela mosadi wa gagwe Gadifele le bana ba bona ba babedi e bong, Emang le Lesego mme o ya go nna le *Angeline*. O agela *Angeline* ntlo ya mabono, ya tlhotlha ya R60 000 kwa *Unit 5* kwa Mogwase. *Angeline* o fudugela kwa ntlong e ntšhwa le morwae Morake, yo a sa bolong go mo lobela/fithela Motsamai. Morago ga dingwaga di le pedi, *Angeline* o bifela Motsamai, o batla fenitšhara fa Morake ena a kaya fa Motsamai a ntse a mo fedisa pelo ka a mo tshola/tshedisa jaaka ngwana yo monnye, mme ba a mo koba. Motsamai o boela kwa ga gagwe mme Gadifele le bana ba a mo amogela.

Motsamai o kopana le *Suzan* kwa toropong ya Tlhabane, o kgalhiwa ke go mmona a kgweetsa sejanaga. O ipala mabala a kgaka/o mo kopa lerato mme *Suzan* o nesetsa

mafoko a gagwe pula/dumelana le ena. Motsamai o ratana le *Suzan* mme o fudugela kwa ga gagwe kwa *Rietspruit*. Motsamai o rekela *Suzan* bene, o mo simololela kgwebo ya go rekisa merogo a ba a mo agela lebenkele. Morago ga go dira tsotlhe tseo, *Suzan* le morwae Sentebaleng ba a mo koba.

Gadifele o tshwera bothata ka bana ba ba welang mo isong/ba ba bolawang ke tlala, o tsaya kgato ya go tlathela kgetse ya kotlo/tlamelo/tlhokomela bana kwa ga khomišinara. Motsamai o atholelwa go duela diranta di le *R100* ngwana mongwe le mongwe le mosadi wa gagwe madi a a dirang diranta di le *R300* ka kgwedi, go tlamela mosadi le bana.

Motsamai ka go sa rate go fetwa ke mosese/ go rata basadi thata, o kopana le *Gladys* kwa toropong mme o ratana le ena. O rekela *Gladys* tshupanako, o mo epela metsi mo segotlong le go mo tlhabololela ntlo a mo tshepisa le go mo rekela *16V*. Monna wa ga *Gladys*, Kefentse, o boela gae kwa a fitlhelang Motsamai a itirile rre wa lelapa. O duedisa Motsamai diranta di le dikete di lelesome (*R10 000*), o mo saenisa tumelano ya go duela diranta di le makgolo a matlhano (*R500*) kgwedi le kgwedi a mme o a mo koba.

Setlhoa sa kgotlhang

Motsamai o boela kwa ga gagwe. O fitlhela bana ba feditse kwa dikolong, Lesego e le morutabana fa Emang e le mooki, mme ba tshela sentle le mmaabona. Motsamai o a amogelwa ka fa lapeng mme o fitlhela botlhe ba tsweletse ka matshelo a bona. Ba mo tlamela ka dijo mme ba fetsa ka gore ba ka se mo neye sepe se se fetang dijo.

Tharabololo ya kgotlhang

Gadifele o iponetse lekau e leng, Bra Dano ratana le ena. Se ga se tseye Motsamai sentle mme o nnela go ngongorega.

Bokhutlo jwa kgotlhang

Motsamai o bitsa ba lelapa la gagwe, baagisani, Selapo, Lenkapere le Gosekwang go ntsha maikutlo a gagwe. A re ga a tsewe jaaka monna /rre wa lelapa, ga a tlotlwe e bile ga a reediwe. Gadifele, Lesego le Emang ba ya kwa mabakeng a bona, ba tlogela Motsamai le Selapo mme o a wa, a tlhokafala.

3.6 MAITSHETLEGO

- Maitshetlego a kaya lemorago kgotsa boalo jo moterama a bo alang gore ditiragalo tsa terama di lebege kgotsa di kgodise gore di diragetse ka nnete mo botshelong.
- Magareng ga tse dingwe o akaretsa lefelokgang le paka/motsi/motlha wa ditiragalo.
- Paka e ka nna ya setso/segologolo, sešwa/segompiano kgotsa ya mo magareng.
- Maitsholo a badiragatsi ka kakaretso, dipuo, dijo, ditumelo, moaparo, didirisiwa jalo jalo ke tsona tse di re senolelang motlha kgotsa paka ya ditiragalo tsa terama.
- Paka ya terama e, ke ya sešwa. Sk modiragatsi mogolo e leng Motsamaio agela *Angeline* ntlo kwa Mogwase mo *Unit 5*.
- rekela *Suzan* bene a mo simololela kgwebo mme a feleletsa a mo agetse lebenkele.
- rekela *Gladys* tshupanako, o mo epala metsi a bo a mo tlhabololela ntlo. Motsamai o tshwarisetswa tlamelo ya bona.

3.6.1 Ditiragalo tsa terama e e fa isong di ikadile segolo mo metsesetorong e e

latelang: Mogwase, Tlhabane, *Hartebeespoortdam* le motse wa Phokeng jalo le jalo.

- Kwa Tlhabane Motsamai o dira kwa *United Tobacco Company*. Gona kwa *U.T.C* ke kwa a kopanang le *Angeline*.
- Mawela *Tavern* kwa *Haartebeespoortdam* ke lefelo le Motsamai le *Angeline* ba neng ba ya go iketla kwa go lona fa ba sena go ratana.
- Motse wa Namamaoto ke kwa gaabo *Angeline*. Kwa Motsamai a rileng ba seka ba aga teng ka ntlha ya fa baagi ba koo ba tlaa ba tlwaela maswe kgotsa ba ba nyatsa.
- *Unit 5* kwa Mogwase ke lefelo le Motsamai a neng a rekela *Angeline* ntlo kwa go lona.
- *Rietspruit* ke motse o *Suzan* le ngwana wa gagwe Sentebaleng ba nnangkwa teng/lona.
- Bookelojwa *Fern Crest* ke kwa Motsamai a neng a alafiwa kwa teng fa a se na go idibala, morago ga go lemoswa ke Rre *Meteor* gore lebenkele ke la ga *Suzan* mme mojaboswa ke Sentebaleng.
- Dikantorong tsa ga komišhinara kwa Phokeng ke kwa Gadifele a ileng go tlhatlhela kgetse ya tlamelo kgatlhanong le Motsamai teng.
- *Sonders* kwa *Swartruggens* ke kwa Motsamai o solofeditseng *Gladysgore* o ya go reka dikgogo tse ba tlaa di rekisang kwa teng.

3.7 Molaetsa/Thuto

Thuto kgotsa molaetsa di ikaegile ka morero wa terama. Terama nngwe le nngwe e na le molaetsa kgotsa thuto tse babogedi ba itseelang tsona go tswa mo ditiragalong tsa yona. Go ya ka maitemogelo a gagwe a botshelo, moterama o re takela setshwantsho sa botshelo ka ditiragalo tsa terama ya gagwe, maikaelelo e le go gorosa molaetsa kgotsa thuto e e rileng go babogedi. Dikao tsa molaetsa e o ithutileng yona go tswa mo badiragatsing ba ba farologaneng mo Ga se lorato ke e e latelang:

- Moipolai ga a lelelwe (Motsamai).
- Monate ga o jelwe ruri (Motsamai).
- Nonyane e aga sentlhaga sa yona ka diphuka tsa e nngwe. (*Basetsana* ba ga Motsamai e bong *Angeline*, *Suzan le Gladys*).
- Maropeng goa boelwa..... Go sa boelweng ke teng. (Motsamai).
- Modidi yo o sa sweng o letile kgora (Gadifele, Lesego le Emang).
- Khutsana e e sa sweng e letile monono (Gadifele, Lesego le Emang).

3.8 Segalo

- Segalo ke mokgwa o moterama a senolang maikutlo a gagwe ka ona.
- Segalo se thusa maemo a a renang a a tlhokegang.
- Se ka tlhalosiwa e le sa botsalano, lorato, lonyatso, kutlobotlhoko, boitumelo, ka kgolo, tshotlo, kgalefo, le go kobisa.
- Mo terameng ya Ga se lorato moterama o senola maikutlo a kutlobotlhoko sk. Gadifele le bana ba nna mo kutlobotlhokong fa Motsamai a ba tlogela mo ntlong a sa ba tlhokomele a tsamaya le basadi ba bangwe.

- Kutlobotlhoko e nngwe e tliswa ke *Angeline, Suzan le Gladys* go koba Motsamai morago ga gore a ba direle.
- Kutlobotlhoko e nngwe e tliswa ke fa Motsamai a boela gae mme balelapa la gagwe ba sa mo amogele, o a wa a bo aidibala a tlhokofala.
- Segalo mo terameng se a fetogafetoga go ya ka ditiragalo tse di se senolang.

3.9 Maikutlo

- Maikutlo ke sengwe se mmogedi a itemogelang sona mo terameng.
- E ka nna maikutlo a lerato, lenyatso, kutlobotlhoko, boitumelo, kagolo, tshotlo le a kgalefo.
- Mo terameng ya Ga se lorato, maikutlo a moterama a a tlhagisang ke a kutlobotlhoko le lerato.
- Lerato le Gadifele a neng a ratana le bana ba gagwe ka lona.
- Kutlobotlhoko e Motsamai a neng a le mo go yona fa basadi ba a neng a ratana le bona ba mo koba morago ga gore a ba direle tse ba neng ba di batla.

KAROLOYA YA 3

1. TLHAMO YA DIKWALO KE ENG?

Tlhamo ya dikwalo ke karabo ya gago ya setlhangwa sa dikwalo (poko/padi/ terama) tse o di ithutileng, mo o tshwanetseng go ranola, tlhatlhoba, akanya kgotsa ka dinako dingwe o fa karabo ya gago ka setlhogo kgotsa morero go tswa mo mofuteng wa lokwalo. Dikakanyo di a neelanwa le go tshegediwa go lebilwe puo ya setlhangwa se se dirisitsweng.

2. MALEPA A GO ARABA TLHAMO DIKWALO

- Sekaseka potso: thalela mafoko a a botlhokwa mme o netefatse gore o tlhologanya se tlhamo e leng ka ga sona.
- Rulaganya tlhamo – o dirisa mmapa wa dikakanyo kgotsa mokgwa o bonolo mo go wena.
- Tsepama mo go se se boditsweng diteng tsa tlhamo ya dikwalo ya gago di golagane le se potso e se batlang.
- Tlhamo e tshwanetse go nna le matseno – bolela setlhogo gape kgotsa o se itsise o be o se tlhalose, e tshwanetse go nna le ditemana di le pedi kgotsa di le tharo le go feta.
- Setaele se dule se tlhomame. Kwala ka dipolelonolo o dirisa ditemana.
- Lebelela tshedimose tso e e kwa godimo ka moo o ka dirisang matshwao a puo ka gona.
- Tlhamo e tshwanetse go felela ka bokhutlo: konosetsa tlhamo ya gago ka polelo kgotsa bokhutlo jo bo maatla. Buisa tlhamo yotlhe gape go siamisa diphoso tsa mopeleto le puo.
- DITENG tsa tlhamo di tlhatlhabiwa go lebeleletse thanolo ya setlhogo, boteng jwa kang, go fa mabaka le go tlhologanya setlhangwa.
- PUO le POPEGO tsa tlhamo di tlhatlhabiwa go lebeleletse popego, tatelano e e elelang le neelano, puo, segalo le setaele.
- Diteng, puo le setaele di tlaa abelwa maduo go ya ka ruboriki.

3. DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE KE ENG?

Mo dipotsong tse dikhutshwane o newa nopolo ya mafoko a a kana ka 400 – 450 go tswa mo terameng, o bo o tshwanetse ke go araba dipotso tse di ikaegileng ka nopolo e. Dikarabo dingwe tsa dipotso o ka di fitlhela mo nopolong, tse dingwe ke tse di tlhatlhobang go boikakanyetsi jwa gago go tswa mo dikarolong tse dingwe tsa terama, jaaka: badiragatsi, morero, molaetsa, maitshetlego jalo le jalo.

4. TSHOBOKANYO YA DIKGAOLO

KGAOLO YA 1

Tema 1

Ditiragalo di simolola kwa *United Tobacco Company, UTC*. kwa go dirang Motsamai, Gosekwang le Lenkapere. Badirammogo le Motsamai ba a mo kgala fa a ba bolelela fa a kgatlhiwa ke kgarejana e e sa tswang go thapiwa, *Angeline*. Ba leka go mo lemosa fa a godile e bile e le rre wa lelapa. Ba mo gakolola gore bontle bo na le dibebejana, mosetsana o tlaa mo thubela lelapa, a mo jele madi morago a mo phuaganye. O gana dikgakololo tsa ga Lenkapere le Gosekwang, o ipolelela gore ba a mo fufegela, ena o ya go tswelletsa maikaelelo a gagwe.

Tema 2

Motsamai o felegetsa *Angeline* morago ga tiro. O ipala mabala a kgaka. *Angeline* o dumela go tsena mo kgolaganong ya lorato le ena. Oikaya fa e le mogotlho-o-lebakeng/ a sena mosadi le bana a le nosi. O tswelela ka gore o nna le bomorwarraagwe e bile o a tle a etele kgaitsedie. *Angeline* o mo raela gore a lale digoba/ a robale nageng / a robale kwa go ena mme Motsamai o dira fela jalo.

Tema 3

Motsamai o tsena kwa ga gagwe thapama, o fitlhela Gadifele a šakgetse. O aketsa Gadifele a re, ba betilwe ke tiro ka ntlha ya fa mong wa feme a ba boleletse gore go na le tlhalelo e kgolo ya disekerete. O tswelela ka gore, ba ya go duelelwa "overtime". Gadifele o lemoga fa Motsamai a sa mmolelele nnete. Motsamai o bontsha fa tota go ingwaya e e sekgwakgwa/ o a itse gore o phoso mme a itshireletsa, o dira jalo ka go ingadisa.

Tema 4

Gadifele o ya go lelela kwa ga Selapo le Mmantsho go ba bolelela fa a fetogetswe ke monna. O ba itsise fa Motsamai a sa ba tlhokomele ena le bana, e bile ba kgona go lalela ka sego sa metsi / ba robala basa ja sepe. O kopa Selapo gore a botse Motsamai gore maikaelelo a gagwe ke afe mabapi le lelapa la gagwe. Selapo o fetsa ka gore o tla letsetsa Motsamai mogala a mo kope gore ba kopane ka Sontaga.

Tema 5

Motsamai o gakgamadiwa ke gore lebaka tota la gore Selapo a batle go mmona ke lefe. Selapo o tsogelela kwa ga Motsamai mo letsatsing le le beilweng, o begela Motsamai ka kopo ya ga Gadifele. Motsamai a gana go utlwa seo, o tlala bogale. O bolelela Selapo fa Gadifele a belefala le gore ena o tlhokometse lelapa la gagwe. O bua a tswa mo ntlong, a tenegile, a kaya fa ena "Loop en val" a se kitla a dumela go laolwa ke mosadi. O koba Selapo fa ga gagwe mme Selapo o tswa ka ngobana e sa fothwa / o tswa a swabilile a sa fitlhelela se a neng a se solofetse a hutsafetse. O begela mosadi wa gagwe Mmantsho gore Motsamai o galefile thata e bile ga a batle go tsaya kgakololo ya gagwe.

Tlotlofoko ya Kgaolo ya 1

1. *Itshetlegile - Ikaegile*
2. *Rola jokwe - Go rola tiro*
3. *Go inaya naga- Go tshaba*
4. *Go mina ka nko e le nngwe - Go šakgala/galefa*
5. *Go semelela mo tirong- Go dira ka thata*
6. *Go lalela ka sego sa metsi- Go robala o sa jao nwele metsi fela*
7. *Go tswa ka ngobana e sa fothwa- Go tswa o swabile o sa fitlhelela se o se solofetseng*

TIRWANA 1

BUISA NOPOLO E E LATELANG, MME O ARABE DIPOTSO.

Mmui A:	<p><i>(O utlwa bothoko)</i> Foo ke a itse borra,fela ke tla itisa. Ga go reye gore ke tla mo inaya go le kalo, Ke tla itisa nae ke ntse ke gadimile, Ke dira motho a gama kgomo ya mafisa.</p>
Mmui B:	<p><i>(Ka kemokgatlanong)</i> O raya o itisa kae, leng, jang? Fa e ne e le gore o kgona go itisa, Gongwe o itlhaloganya senna, O ka be o sa akanye selo seo. Tsala o ele dilo tlhoko, O di lebe o di lepe. Kana lorato ga le bone Ga lo na mogolo le ngwana, Lo ka go lebatsa le maikano a gago Wa tloga wa tlhoa batho botlhe</p>
Mmui C:	<p><i>(Ka pelotlhomogi)</i> Naare morwarre Lenkapere, A re tlhaloganya ka go tshwana? Ga ke itse gore a monna yo o a ikutlwa. O batla go itlhakatlhakanyetsa lapa.</p>

DIPOTSO TSA TIRWANA YA 1			
	1	Neela leina la Mmui A?	(1)
	2	Ditsala/badirimmogo ba Mmui A ke bomang?	(2)
	3	Neela leina la lefelo le Mmui A,B le C ba neng ba dira kwa go lona le gore kuno e e ntshiwang koo ke efe?	(2)
	4	Mosetsana yo Mmui A a mo kgatlhegelang ke mang.	(1)
	5	Neela leina la Mmui B.	(1)
	6	Ke kakanyo efe e Mmui B le C ba sa dumelaneng Mmui A ka yona?	(2)
	7	Tlhalosa mafoko/puo e e reng, "kana lorato ga lo bone"?	(2)
	8	O akanya eng ka borre ba bagolo ba ba ratang go tsena mo dikgolaganong tsa marato le bana ba bannye mo go bona?.	(4)
	9	Kwala semelo sa ga Selapo ka dintlha tse pedi.	(4)
	10	A ke ntlha kgotsa ke kakanyo gore Mmui A ga a tseye dikgakololo?	(2)
	10	Go ya ka wena, a gosiamme gore mosetsana a laletse Mmui A go lala kwa gaabo?	(2)
	11.	A leina la Mmui A le ile boreelelong? Tshegetska ka lebaka.	(2)
		MADUO OTLHE:	[25]

KGAOLO YA 2

Tema 1

Motsamai o etetse *Angeline* morago ga tiro ka Mosupologo. O nnela go inanatha, o bolelela *Angeline* fa batho ba kwa gaabo ba re a nyale ntsalae yo o nang le bana ba babedi. *Angeline* o mmotsa gore a bana bao ga se ba gagwe, o itlatsa bogale mme o kaya fa ba tshamekela mo go ena. *Angeline* o kopa Motsamai gore a mmontshe tuelo ya gagwe le gore ba simolole go iphokisa phefo. Motsamai o dumelana le dikakanyo tsa ga *Angeline* mme o mo tshepisa go mo isa kwa Mawela *Tarvern* ka Labotlhano ka e bile a tlaa bo a tshwere “*diback-pay*”.

Tema 2

Motsamai le *Angeline* ba kwa Mawela *Tavern* kwa *Hartebeespoortdam*. Ba ja kgobe ka mmotlwa, *Angeline* o itumeletse lefelo le ka e bile e le lantlha a ya koo. Motsamai o kaya fa ena a tlwaetse botshelo jwa manobonobo. O rekela *Angeline* “*milk shake*”, o mmolelela le gore o tlaa mo agela ntlo ya mabono kwa *Unit 5* kwa Mogwase. A re go na le ba “*Long Homes Constructions*” ba dira tiro ya go aga, mme ena Motsamai a ta duela. Ba tswa kwa Mawela *Tavern* ba itumetse, Motsamai, morena “*Goer*” o itsise *Angeline* fa a tla mo tlisa kwa Mawela *Tarvern* gape.

Tema 3

Mo tshimologong ya kgwedi ya Mopitlwe, Motsamai o itsise *Angeline* fa ba “*Long Homes*” ba re tsoitlhe di apere tshiamo. Ba ya go saenela ntlo ya tlhwatlhwa ya dikete tse masome a marataro (*R60 000*), mme Motsamai o netefaletsa *Angeline* gore o tla tsaya maikarabelo a dituelo. Morago ga dikgwedi tse tharo, *Angeline* le morwae Morake, yo o ntseng a lobela Motsamai ka ena, ba fudugela kwa ntlong e ntšhwa. *Angeline* o bolelela morwae fa a mo diretse boswa.

Tema 4

Morago ga dingwaga tse pedi, *Angeline* o fetogela Motsamai. O bolelela Motsamai gore o a ipalelela, a re ntlo e lolea, e tlhoka fenitšhara. O tswelela ka gore fa Motsamai a palelwa ke go reka fenitšhara, a ba sutele gonne banna ba bantsi ba ba ka dirang tiro eo, a re Motsamai o agile ntlo jaanong a ka tsamaya. O bolelela Motsamai fa ena e se Gadifele mosadi wa gagwe. Motsamai o itatola Gadifelemme *Angeline* o mo raya a re, fa a se na mosadi, a mo ntshetse magadi ba tle ba ye go saena semmuso kwa ga komišinara. O mo laela gore a ye gae go ya go ikakanya sentle, a loge maano a go tsietsa Gadifele, o tlatsa ka gore ga a mo ngalela mme a boe ka Labotlhano.

Tema 5

Morake o lemoga fa mmaagwe a tshwenyegile mme *Angeline* o mmolelela gore tota ena o lapisitswe ke Motsamai. Morake o bolelela mmaagwe gore le ena o fedisiwa pelo ke Motsamai gonne a batla go mo laola jaaka leseae. *Angeline* o itumelela gore ena le morwae ba na le maikutlo a le mangwe fela ka Motsamai. Morake o bolelela mmaagwe gore fa e le gore o tshaba Motsamai, ena Morake o tla mo ntsha mo ntlong a sa laela. Fa Motsamai a goroga, a fitlhela lerwa le fuduga, Morake a mo jetse dipekere / galefetse. O bolelela Motsamai fa ntlo e le ya gagwe gonne e le ena mojaboswa le gore a boele kwa gaabo Lesego. O bua le Motsamai fela jaaka a batla, o mo tshosetsa ka gore, fa a sa tsamae, o tla mmatlhela ditsotsi gore di mo tlhabe ka thipa kgotsa baroka ba mo nathe dirwe mme ba dire dipheko tsa pula. *Angeline* o a galefa fa a utlwa Motsamai a re Morake ke ngwana wa mpa ya dikgora/yo imilweng mmaagwe a sa nyalwa, a re, fa Motsamai a sa tloge fa ga gagwe, o

tla mo tshela ka metsi a a belang. Motsamai o tthalosa fa *Angeline* a sentswe ke banna ba a sa bolong go ba kuta mme mo go ena "*Loop en Val*", ntlo e tla sala e mo kokonela.

Tlotlofoko ya Kgaolo ya 2

- 1. Go inanatha-Go bua dilo di gana go fela**
- 2. Go iphokisa phefo-Go eta ka maikaelelo a go sidila tlhaloganyo le mmele**
- 3. Go ja kgobe ka mmutlwa-Go iketla, o ja monate**
- 4. Ntlo e lolea- Ntlo ga e na sepe**
- 5. Ngwana wa mpa ya dikgora – Ngwana yo o imilweng mmaaagwe a sa nyalwa**

TIRWANA 2

BUISA NOPOLO E E LATELANG, MME O ARABE DIPOTSO.

Mmui A:	(O itira yo o sa tlhaloganyeng) Ba re go saena .... kgotsa! Kana re ka se kgone go saena. Re ka saena jang o ise o ntshe bogadi.
Mmui B:	(O a keketega) Ga ke bue ka go saenela lenyalo. Le gone nna ke... ke tla go nyala... Ke raya re saenela konteraka ya ntlo.
Mmui A:	Jaanong ke athologanya. Jaanong re tla tsamaya nako mang, A le gona re tla ikopa re le babedi?
Mmui B:	Foo ga se mathata, Go tla ikopa wena fela. Nna kana ke tla bo ke ntse ke tsamaya Ke ya go folosa disekerete kwa <i>Sun City</i> . Wena o nkemele kwa <i>Fox Lake</i> Ke tla go tsaya koo.
Mmui A:	(Ka boitumelo) Ke tla dira jalo wa pelo ya me. (Ba a kgaogana. Labotlhano morago ga go saena konteraka, ba boela kwa tirong, Ba itumetse.)

DIPOTSO TSA TIRWANA 2

	1.	Neela maina a Mmui A le Mmui B	(2)
	2.	Ntlo e e saenelwang e, e ya go agiwa kwa kae?	(1)
	3.	Mmui A le Mmui Bba amana jang?	(2)
	4.	Ba ga " <i>Long Homes Constructions</i> " ba dira tiro efe?	(2)
	5.	Go ya kwa wena, a go bothale gore Mmui A a agele Mmui B ntlo?	(2)
	6.	Ke eng se Mmui B a se lobelang Mmui A?	(2)
	7.	Neela semelo saga Morake ka dintlha tse pedi	(4)
	8.	A ke ntlha kgotsa ke kakanyo gore ntlo e kwadiwe ka leina la ngwana wa ga Mmui B.	(2)
	9.	Fa o ne o le Morake o ne o ka dira eng fa mmaago a simolola go tenegela monna yo o mo agetseng ntlo?	(2)
	10.	Morake o latofatswa ka eng?	(2)
	11.	Ngwana wa dikgora ke yo o ntseng jang?	(2)
	12.	Morake o tshoseditse Mmui ka go re o tla mo dira eng fa a sa tsamaye?	(2)
		MADUO OTLHE:	25

KGAOLO YA 3

Tema 1

Mo bosigong jwa Labotlhano, Motsamai o boela kwa ga gagwe, bana ba mo itumeletse fa Gadifele ena a sa bontshe kgatlhego. Gadifele o mmolelela gore o tshwanetse a bo a kokoantse go utlwala ka fa e sale a ile le ditiro. O nnela go ithamaka a bo a raya Gadifele a re khomphutha e santse e baakanngwa. Motsamai o a ingadisa, o bolela fa a ntse a dira “*di overtime*”. Gadifele o bua le bana ba gagwe ka pelo e e rothang kgodu e khibidu. O ba bolelela fa go se na “*diovertime*” tsa sepe le gore monna wa gagwe o ntse a ituletse fela kwa a tswang teng. O kopa bana gore ba itshwarele rraabona gonne ka gongwe o boile ka pelo yotlhe.

Tema 2

Kwa tirong Motsamai o bonala a hutsafetse, Lenkapere le Gosekwang ba tshwenngwa ke go bona Motsamai a lebega ka tsela e. Lenkapere o mmotsa gore tota o tshwenngwa ke eng a kgotsa o a lwala. Motsamai o thubega ka selelo, o bontsha maikwathao, o ba bolela fa a ganne dikgakololo tsa bona mme jaanong a le mo nakeng tsa kukama. O tswela go ba bolelela fa *Angeline* a mo kobile mo ntlong e a e agileng. Badiramogo le ena ba mo utlwela botlhoko mme ba mo gakolola gore magaleng ga go iwe gabedi. Motsamai o ba bolela gore o ithutile mme o tla nne a ba utlwelela.

Tema 3

Lamatlhatso mongwe Motsamai o kgatlhiwa ke go bona *Suzan* a kgweetsa sejanaga kwa toropong ya Tlhabane. O ipala mabala a kgaka, o kaya fa a sena mosadi le bana mme a na le madi a mantsi ka a itirela. *Suzan* o dumela go ratana nae. *Suzan* o mo bolelela gore o tla nna a mo kgweetsa gore basadi ba bangwe ba bone.

Tema 4

Morago ga dikgwedi di le tharo, Motsamai le *Suzan* ba akanya go simolola kgwebo. *Suzan* o bolelela Motsamai gore ba rekise merogo mme Motsamai o itumelela kakanyo eo. Motsamai o reka bene mme ba rekisa merogo le maungo. Morago ga ngwaga, Motsamai o kaya fa ba tshwanetse go atolosa kgwebo ka go aga e nngwe. O tshalosa fa madi e se bothata e bile a ka adima kwa tirong fa go ka nna le tlhalelo. *Suzan* o itumelela mafoko ao, a kaya fa se se tla ba tswela mosola ka Sentebaleng a gola e bile a tloga a ya yunibesithi.

Tema 5

Kgwebo e setse e na le ngwaga e ntse e tswelletse, *Suzan* o leka go rotloetsa Motsamai go tlogela tiro. Mo sephiring o bua le morwae gore a ele tlhoko, gonne botshelo bo le bokete e bile bomonnawe ba sa le banye. O mmontsha fa a ba agetse lebenkele gore batle ba sale ba iphedisa fa ena a sa tlhole a le mo botshelong, gonne Motsamai e se rraabona. O ya go saena testamente ya gore lebenkela e tla nna la ga Sentebaleng kwa go ba “*Meteor Agents*” kwa toropong ya Tlhabane. Morago ga dikgwedi di le tharo tesetemente e saenilwe, Sentebaleng o simolola go nyatsa Motsamai, o mmita rraagwe Lesego. *Suzan* ga a kgalemelele morwae maitsholo a asa siamang mo go Motsamai, o tlatse ka gore se morwae a se buang ke nnete le gore Lesego ke ngwana wa ga mme Gadifele. *Suzan* o bolelela Motsamai gore lebenkele le re ena wee, o mmontsha le dipampiri tse di bitsang ka Sentebaleng. Motsamai o betwa ke pelo mme o ya kwa go morena *Meteor* yo o mo tlhobosetsang gore ga go se se ka dirwang ka dipampiri tsa lebenkele di re Sentebaleng ke mong. Motsamai o a idibala a bo thanya kwa bookelong jwa *Fern Crest*.

Tlotlofoko ya Kgaolo ya 3

1. **Go ithamaka- Go bua, o balabala ka maikaelelo a go itshireletsa.**
2. **Go rothisa kgodu e khibidu- Go nna ka pelo e e botlhoko.**
3. **Go nna mo nakeng tsa kukama- Go nna mo mathateng'**

TIRWANA YA 3

BUISA NOPOLO E E LATELANG, MME O ARABE DIPOTSO.

MMUI A:	<p>(O ngadile, o tloga fa go bona) Nte motho a ye go ikhutsa. Kana lona ga lo lapiswe ke go balabala. (O a tswa. O tsamaya a bua a le esi.) Ba a jewa banna e seng jaaka nna jaana. O a itse selo se go tweng <i>Angeline</i> sele, Ga se na bopelotlhomogi. O setlhogo o ka re ga se mosadi. O ka re a ka wa a ntse a tsamaya, Kgotsa a swa mototwane. Motlhang ke nnang le madi, Ke tlaa mo ela kgakala Ke ya go mmatelela borramokonopi Gore a etse a babiwa ke monyonyo. Bona fela gore lapa la me le jang. Fa ke ka bo ke diretse banake, Go ka bo go le botoka thata. Jaanong ke jelwe ke lenaga Le le ka se keng la tsoga le nkoka. Le nna ke botlhogo e thata jwa me. E rile boLenkapere ba nkgakolola, Ka bona e kete ba a mphufegela. Jaanong bona ba kae? Ba tswelletse pele. Nna ke agetse motho ntlo Jaanong ke tswile ka baki mo go yona. Bona ba tshuba ka metlakase. Nna mosadi wa me o tshuba ka kurwane. E re basadi ba bua, Re be re re ba bua thata. Le gale botshelo bo a fetoga. Tsatsi lengwe ke tlaa ntsha tlhogo. Fa nka atlega gape mo botshelong, Ke tlaa tlhokomela lapa la me, Ke be ke tlhabolola ntlo e, Ke swabise sefelekwane sele, Se se ithayang se re ke ya gagwe ntlo ele, Tsatsi lengwe e tlaa rathwa ke tladi. Le nna ke sentse ka go saena konteraka Nkabo ke tlogetse ga saena ena, A tle a sale a bona ka go fetsa. Jaanong ke tlile go tlhola ke tshwentswe ke <i>B.H.C.</i> Ba batla madi a bona mo go nna. E tswa ke sa nne mo ntlong. Mme gone batlaa bo ba bua nnete. (O a thulamela,)</p>	<p>5</p> <p>10</p> <p>15</p> <p>20</p>
---------	---	--

KGAOLO YA 4

Tema 1

Gadifele o itisitse le bana ba gagwe fa Lesego a bolela gore tota bona ba tshela bokete le mororo rraabona a tshela. Emang o bolela fa bana ba bangwe ba ba sotla kwa sekolong le gore ba thusiwa ke morutabana. Gadifele o ba rotloetsa go tia mo tumelong le gore Modimo o tlaa ba ba tlamela. O tswelela ka go ba bolelela gore ga go se se nnelang ruri le gore letsatsi lengwe batla imakalela botshelo bo tokafetse. Bana ba solofetsa mmaabona fa ba tlaa itshoka, ena o kaya fa a tlaa ya go badirediloago gore rraabona a tle a ba tlamele.

DIPOTSO TSA TIRWANA YA 3			
	1.	Naya leina la mmui A.	(1)
	2.	Fa leina la mogatsa mmui A	(1)
	3.	Naya dilo di le tharo tse Motsamai a ikotlhaelang tsona go ya ka temana	(3)
	4.	Naya dintlha di le pedi tse di supang fa Gadifele a ne a tshwara thipa ka fa bogaleng.	(2)
	5.	Semelo sa ga Motsamai se na le seabe se sefe mo tswelatsong ya morero wa terama e.	(2)
	6.	Neela maina a batho ba le babedi ba MMUI A a reng ba a balabala.	(2)
	7.	A Gadifele o ne a santse a rata Motsamai morago ga go taboga ka fa morago ga mesese, mme a sa tlhokomele lelapa? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka.	(2)
	8.	Naya dintlha di le Pedi ka ga semelo sa ga Kefentse o bo o tshegetse ntlha nngwe le nngwe ka lebaka.	(4)
	9.	Fa o ne o le mongwe wa bana ba ga Motsamai a o ne o ka tsena mo nyalong e e boitshepo?	(2)
	10.	A seane se se reng "palangangwe e sita palagabedi", e ne ya nna nnete mo go Motsamai.	(2)
	11.	Go ya ka wena a go siame gore motsadi a itlhokomolose banaba gagwe mme a tlamele malapa a mangwe?	(2)
	12.	O ithutile eng ka modiragatsi a tshwana le Tshidiso?.	(2)
		GOTLHE	25

Tema 2

Motsamai o tsena fa ga gagwe a setlhafetse, a bonala khumanego / lehuma fela. Bana ba gopola gore fa e ne e le maloba o ne a ka tla a ba tsholetse sengwe. O itlatsa bogale fa a dumedisa mme go se ope yo o mo arabang. Lesego le Emang ba tsaya letlhakore la maabona, mme Motsamai ga a itumelele seo.

Tema 3

Gadifele o boela kwa ga Selapo go kopa thuso, ka Motsamai a santse a sa ba tlamele. Mmantsho le Selapo ba bolelela Gadifele gore batho ke go thusana, le gore fa a tlhoka sa go ja a se ka atshaba go tla kwa go bona.

Tema 4

Gadifele o ya kwa dikantorong tsa ga komišhinara kwa Phokeng go tshwarisa Motsamai yo o sa ba tlameleng, ena le bana. Motsamai o bileliwa kwa dikantorong ke Tshidiso le Ontebile. O bua ka makgakga le Gadifele mme Tshidiso o tlala bogale fa a utlwa seo, o leka go mo kgalema fela Motsamai o tswelela go bontsha lonyatso. Motsamai o atlholelwa go duela diranta di le lekgolo (*R100*) ngwana mongwe le mongwe le mosadi, palogotlhe ya diranta di le makgolo a le mararo (*R300*) ka kgwedi. Motsamai o ganana le seo, o bolela fa ena a ka se duele madi ao, e bile go kampa ga nna tlhalano. Tshidiso o laela mapodisi gore ba tswalele Motsamai, o netefaletsa Gadifele gore a se tshwenyeye gonne a tla dira bonnete jwa gore o amogela madi a a kailweng kgwedi nngwe le nngwe.

Tema 5

Morago ga dibeke tse pedi, Motsamai o boela fa lapeng go tswa kwa kgolegolong. O tsena ka go ikgomomosa, o bolelela Gadifele fa a swabile gonne ena a sa nnela ruri kwa kgolegolong e bile a sa latlhegelwa ke tiro. O bua ka mabela fa a tlile go tsamaela ruri le gore ba ka se tlhole ba mmona ka fa a ya go ipatlala lelapa le le botho. Lesego le Emang ga ba tshwenngwe ke maikaelelo a ga rraabona.

Tlotlofoko ya Kgaolo ya 4

- 1. Maropeng go a boelwa- Kwa o tswang teng ga go lebalesege.***
- 2. Mantabole- Diaparo tse di makgasa***
- 3. Tlabatlabela- Go batlela motho sengwe ka tshotlego***
- 4. Go itatlhela ka dinko tsa motho- Ke go galefa/ go bifela/ go ragogela motho***

TIRWANA YA 4

BUIISA TEMANA E E LALELA MME O ARABE DIPOTSO

MMUI A: *(O befite le go feta)*
O swabile moloi ke wena!
O ne o itheile ware ke tlaa nna mo kgolegelong
Gore ke tle ke latlhegelwe ke tiro.
Ke tswile ke boetse kwa tirong.
Madi a me a lo sa bolong go a ja,
                    Lo ka setlhole lo a bona.
O tshwana le dirathane tse tsa gago,
Di nole bonogana jwa gago.
Bona le fa di tsamaya,
O kare difelekwanenyana.
Lo mpona la bofelo kajeno.
Ke ya go batla lelapa le le botho,
La mme le bana ba ba nang le tlotlo,
Ba itse gore rre ke tlhogo ya lelapa.
Wena selo towe gotweng o Lesego,
O a kगतlhega fa mmaagonyana o a ntshotla,
O tsoga a go dira jalo mogatso,
Wena Emangnyana wa teng,
O tsoga o boile kwa bogadi
O re o dirisa ditlhare tsa ga mmaago,
Le pelo e e maswe ya gagwe,
Monna a be a go raga ka setlhako
O tla bowa dikobo di le mo letlhakung

MMUI B: *(O di tsaya botlhofo, o a tshega tshega)*
Le fa o ka bua ngwaga otlhe,
Fela ke go rutetse ba le bantsi.
O tla itse gore banaba a tlhokomelwa.
Fa o ya kwa basading ba bangwe
O ya go ba fa madi,
Le nna banna ba tlaa tla
Ba tlaa go godisa bana

MMUI C: *(O pagama lebotana o a tshegatshega)*
E bile rre o tshaba mapodisa.
Ke bone a tshogile thata
Fa gotwe o ya go tilhatlhelwa.
Le rona re tlaa ipatlela rre yo mongwe,
A nna a re rekela diaparo tse ntle.

MMUI D: *(O ntse a sonyasonya)*
Mmolele abuti Lesego!
Go tshwana le fa re ka bo re se na rre

DIPOTSO TSA TIRWANA 4			
	1.	Naya maina a Mmui A le B ba temana e e fa godimo.	(2)
	2.	Mosola wa tiro ya ga Tshidiso mo setšhabeng ke eng?.	(2)
	3.	Naya maina a banaba Mmui A le B	(2)
	4.	Ke kgato efe ya semolao e e tserweng kgatlhanong le Mmui A.	(2)
	5.	Goreng Mmui A a re o swabile moloji ke wena?	(2)
	6.	Ntsha maikutlo a gago tebang le maitsholo a Mmui A	(2)
	7.	Tlhalosa polelelo e: "Go bowa dikobo di le mo letlhakung"	(2)
	8.	Naya dintlha di le pedi ka semelo sa Lesego o be o tshegetse ka lebaka go tswa mo terameng	(4)
	9.	Fa Motsamai e le rraago a o ne o ka mo isa kwa badirediloagong go dira gore a go tlamele?.	(2)
	10.	Mmui B o raya jang fa a re ke go rutetse ba bantsi?.	(2)
	11.	Fa o ne o le tsala ya ga Motsamai o ne o ka mo gakolola jang?.	(2)
	12.	O ithutile eng ka modiragatsi Ontebile?.	(1)
		GOTLHE	25

KGAOLO 5

Tema 1

Motsamai o kopana le *Gladys* ka kgwedi ya Lwetse mo ngwageng wa 1978 kwa toropong ya Tlhabane. Ka mokgwa wa gagwe wa gale, o dirisa matlhajana a gagwe go gogela *Gladys*. O mo lotlegela gore ena o sotlilwe ka mosadi yo o neng a mo nyetse, yo o mo tlogetseng le bana mo ntlong a ya le banna ba dikonteraka. O ipala mabala a kgaka mme Gladys ga a senye nako, o a dumela. Motsamai o mo rekela Tshupanako. Fa ba kgaogana moeka o itumeletse lorato lo lošwa, o ikaelela go swabisa Gadifele, *Angeline le Suzan*.

Tema 2

Gadifele o setse a na le dikgwedi di le supa a ntse a dira, Lesego o botsa gore a ke gore Motsamai o etse ruri tota. Emang o mo bolelela gore a se tshwenyege gonne ena a bona ba tshela sentle fa e sa le mmaabona a dira. Gadifele o ba rotloetsa go tlhomama mo tumelong le go nna kelo tlhoko gore ba tsoge ba kgona go iphedisa. Ba tswela ka gore ba rata go ithuta thata gore Lesego e nne morutabana, mme Emang e nne mooki. Ba solofetsa maabona gore ba tla mo tlhokomela. Ba itumelela sekolo thata ka ba sa tlhole ba sotlega, mmaabona a kgona go ba tlamelela. Gadifele o tswela go ba aga, a ba ruta gore bosula ga bo busiwe ka bosula, gore fa rraabona a ka gopola gae, ba mo amogele.

Tema 3

Motsamai o iketlile kwa ga *Gladys*, o itsaya jaaka rre wa lelapa. Gladys o kopa Motsamai gore a mo epele metsi mo segotlong, ka e bile a batla go tihabolola ntlo. Motsamai o tshepisa fa a tlaa rulaganya le baepi ba "Ratametsi", go epa metsi. O dira le tshepiso ya gore o tla rutlolola disenke tse di rusitseng a rulele ka dithaele fa *Gladys* a ka se mo tlhanogele fa a fetsa go dira jalo. Motsamai o diragatsa ditshepiso tsa gagwe, metsi a a epiwa le ntlo e a tihabololwa. *Gladys* o itumelela ditlhabololo mme o ipela ka ntlo ya gagwe. O tswelela ka go tshepisa Gladys gore o tla mo rekela sejanaga sa *Corrola 16V* kgotsa *Corolla Conquest*.

Tema 4

Ka kgwedi ya Ngwanaitseele, ngwaga wa 1998, Motsamai a setse a dirile ditlhabololo kwa ga *Gladys*, Motsamai o kwa ga mothakga/ o iketlile le *Gladys*, o kaya fa lelapa la bona le le monate. Fa ba ntse ba ile le dikakanyo, Motsamai o bolela fa a akanya go reka bene gore ba tle ba simolole kgwebo ya go rekisa dikgogo. Kefentse o itelekela kwa ga *Gladys*, a tshwere seletswana, o bolelela Gladys gore o itheile a re o tla mo fitlhela a fetogile mme go a itshupa fa a sa latlha mokgwa. Motsamai o gakgametse gore Kefentse ke mang le gore o bewa ke eng fa ga *Gladys*. *Gladys* o thalosa fa Kefentse e le monna yo o neng a mo nyetse. Motsamai o betwa ke pelo gore *Gladys* o mo reile a re ena ga a ise a ke a nyalwe, gape ke ena a tihabolotseng ntlo, mme Kefentse ga a mo tseele tlhogong. O laela Motsamai gore a mo duele diranta di le dikete di le lesome (*R10 000*), o mo saenisa gore o tla duela diranta di le makgolo a matlhanano ka kgwedi (*R500*). O koba Motsamai.

Tema 5

Gosekwang le Lenkapere ba gomotsa Motsamai yo o lelang ka ntlha ya fa a itshenyeditse botshelo. O utlwiwa botlhoko ke gore mong wa feme o mo kaela fa a sa ye go mo atšwa / duelwa ka sepe. O kaya fa a latlhegetswe ka go direla malapa a mangwe la gagwe a le ikgatholositse. O utlwiwa botlhoko ke gore o fetotse bana ba gagwe dikhutsana a ntse a tshela. Gosekwang le Lenkapere ba mo gakolola gore a buse pelo, a ye go kopa maitshwarelo kwa go balelapa la gagwe le gore a ka boa a kokoanya gape. Motsamai o ba begela fa a biditswe kwa kantorong, mme a boleletswe gore tiro e fedile. O tsibositswe gore ga a kitla a bona tuelo epe ka a menotse dikoloi tse tharo mme madi a tsona a tla tsewa mo diphenšeneng tsotlhe tsa gagwe. O ba kaela fa le kwa bankeng go se na sepe, o akanya gore gongwe a ka bona tiro a kgona go reka bogobe.

Tlotlofoko ya Kgaolo ya 5

1. **Go lotlegela- Go bolelela.**
2. **Go itelekela- Go goroga**

TIRWANA YA 5

BUISA TEMANA E E LATELANG MME O ARABE DIPOTSO

Mmui A:	(<i>Ka bogale, o bua a ntsha seletswana</i>) Ijaa! Ke itsitse. Ke tsone dilo tse di ntseng di nkobile fa. Ke itheile ka re ke tla fitlhela o fetogile. Le ngwaga ga o ise o fele. O setse o na le monna yo mongwe.
Mmui B:	(<i>Ka go tenega</i>) Naare wena o mang ka fa? O tla ka makgakga kooteng. O tloga o tswa fa o tshologa madi.
Mmui A:	(<i>O bua a tshagatshega</i>) Mma, bolelela selo seo sa gago gore ke mang, Ga a bolo go itaola ka lelapa me, Jaanong go tlile kwa bokhutlong
Mmui B:	Naare <i>Glad</i> Setswana se ke mang?
Mmui C:	(<i>Ka letshogo</i>) Ke...ke... monna yo oneng a nyetse, Akere o ntse a ntlogetse, A ile le basadi ba bangwe! A mme nna ke kotana? O ne a raya gore ke nne fela Le nna ke motho ke na le maikutlo. Jaanong o tla ka makgakga, A ka bo a bua ka go ikokobetsa.

DIPOTSO TSA TIRWANA YA 5			
	1	Neela maina a Mmui A le B.	(2)
	2	Mmui A o tsalana jang le Mmui C?	(1)
	3	Tlhalosa ka boripana gore lebaka le le tlositseng Mmui A fa lelapeng la gagwe ke lefe?	(2)
	4	Ke matshosetsi afe a Mmui A a a dirisitseng mo go Mmui B?	(2)
	5	Ke katlholo efe e Mmui A a e neetseng Mmui B?	(2)
	6	Neela dilo di le pedi tse Mmui B a di diretseng Mmui C.	(2)
	7	Fa ene e le wena Mmui B o ne o ka ikutlwa jang morago ga go direla Mmui C dilo tse o mo diretseng tsona mme Mmui A a tsena ka maitsholo a a ntseng jaana?	(2)

	8	A se Mmui A a se dirileng Mmui B se a amogelesega?.	(2)
	9	Fa o ne o le Mmui C mme monna wa gago a goroga ka mafega a a ntseng jaana o ne o ka dirang?	(4)
	10	Mmui C o fapaane jang le basadi ba bangwe ba ba neng ba ratana le Mmui B? Kwala dintlha di le pedi.	(4)
	11	Go nnela go wela dingalo ga Mmui B, go senola semelo sefe sa gagwe? Tshegetsa ka lebaka go tswa mo terameng.	(4)
		GOTLHE	25

KGAOLO 6

Tema 1

Lesego ke morutabana fa Emang e le mooki. Ba agetse maabona ntlo ya mabono, Lesego o rekile sejanaga. Ba nnetse metlae le mmaabona yo Lesego a mmitsang mmaagwe morutabana. Ba itumeletse katlego ya bona, gore Modimo o arabetse dithapelo tsa bona. Ba gopola ka moo ba agileng ntlo botlhofo ka teng. Gadifele o a tlhalosa fa se e le yona tuelo. Ba kaya fa ba sa batle rraabona a boela gae ka a tlile go ba jela madi. Gadifele o gatisa mafoko ka gore, fa a boa a fetele kwa letlotleng la gagwe.

Tema 2

Motsamai o goroga fa ga gagwe mme ga a amogelwe ka matsogo a a phuthologileng. Gadifele o a mo kgesa fa Lesego le Emang ba bua le ena jaaka ba rata. Ba mo gopotsa gore ba godile e bile ba rutegile a ntse a sa diragatse maikarabelo a gagwe jaaka rre wa lelapa. Ba kaya fa ba tshwanetse go ya *Sun City* le mmaabona, Motsamai o leka go ba thibela a re ga go kwa ba yang, Gadifele o a mo itaolela a re o reetsa bana e seng ena. Gadifele o mo tlogela, o tswa le lekau la gagwe, *Bra Dan*, o bolelela Motsamai gore le ena o a ratwa jaaka ena Motsamai a kile a ratwa. Motsamai o sala a bua a le nosi, a re batho ba lelapa la gagwe ga ba na botho, ga ba mo tlhomogele pelo. O tswela ka gore, ga go thuse gore ba mo fe dijo, ba sa mo tlhokomele e bile ba sa mo fe lorato.

Tema 3

Motsamai o ikuela mo baneng ba gagwe gore ba kgalemele mmaabona ka ga a iphitlhe, o dira dilo a ntse a mo lebile. Lesego o kopa gore mmaagwe a bidiwe a tle a bue fa pele ga gagwe, fa Emang ena a re ga a bone mmaagwe molato ka fa a bone Motsamai a dira jalo. Gadifele o tlhalosa gore bana ga ba ke ba agisa bagolo, a re dilo di a amoganwa. Gadifele o kaya fa ena a le botoka gonne o dira dilo bana ba godile ntswa ena Motsamai a mo tlogetse ka bona e sa le masea. Lesego o kopa gore rraagwe a se timiwe dijo fela mmaagwe a se ke a itshwenya ka go mo tlhokomela. Gadifele a re Motsamai a ye go adima bene kwa go *Suzan*, le ena o tla kopa *Bra Dan* gore a mo rute go kgweetsa. Motsamai o bona fa Gadifele a mo ikgantshetsa mme a tlaa ikotlhaya.

Tema 4

Motsamai o bitsa Gosekwang, Lenkapere, Selapo le bana go tla go ngongorega fa ba motse wagagwe ba sa mo tsee jaaka tlhogo ya lelapa. Selapo o begela Gosekwang le Lenkapere gore o setse a kile a leka go kgalemela Motsamai mme a gana go utlwelela. Gadifele o ba bolelela gore molemo o a ka o direlang Motsamai ke go mo sadisetsa dijo fela. Ba botlhe ba a tsamaya o sala le Selapo mme Motsamai oa wa a bo a tlhokafala.

Tlotlofoko ya Kgaolo ya 6

1. *Letlotla- Ke ntlo ya bogologolo, e e onetseng.*
2. *Go kgesa- Go bua ka makgakga*
3. *Motsamao wa mothetho- Go tsamaya ka makgethe o ka re o a ikgantsha*

TIRWANA YA 6

BUISA NOPOLO E E LATELANG MME O ARABE DIPOTSO”

(O tlhomoga pelo)

Lenkapere: Ao mmaabo e seng go mo sadisetsa!
E re re tlaa nna re mo tsholela.
Kana bosula ga bo busiwe ka bosula.
Borra a re emeleleng re tsamaye.

Emang: Le tsamaye sentle bagolo.

(Ka makgakga)

Yo rre wa fa ke moipolai.

Dilo o di itirile.

Fa a ka bo a ne a re godisa sentle,

Le nna nkabo ke lela le lona,

Nkabo ke kgala mme.

Lesego: Le nna ke lame leo.
Molemo o busetswa kwa o tswang,
Ga go molemo o o tlhapisang bosula.

Gadifele: Le nna ke a rialo.

Ka re a a ikgakologelwe.

Selapo: Le nna ka rialo bagaetsho.

Ka re fa a ka bo a ne a nthetsa,

Go ka bo go sa diragala jaana.

Gadifele: (Ka makgakga)

Kana o ne a ithabisa ka dikoloi

A bolela gore ena ke “Mr Money”

A bolela gore gore basadi baa mo rata,

E bile ga ba ke ba mo ngamola tlhogo.

Jaanong le nna ke a ratwa

Le nna ke batla go nna “Mrs Money”

Ga o bone le nna banna ba a nthata.

(Go ema BMW e ntsho fa kgorong, Gadifele o bua ka go ikgantsha)

Lona borre intshwareleng

Ke setse ke le mo tseleng.

Koloi e le e batla nna.

EMANG: Le nna ke ya Dikgokgometsong

Go na le baopedi ba “The Drips”

(Gadifele o a tswa)

DIPOTSO TSA TIRWANA YA 6			
	1.	Naya leina la ga mogatsa Selapo.	(1)
	2.	Go nna mathhomantsi ga ga Motsamai go tsweletsa jang morero wa terama?	(2)
	3.	Segalo se se dirisitsweng ke Emang mo mmuisanong wa gagwe se senola semelo sefe? Naya dintlha di le pedi o tshegetse ka lebaka go tswa mo terameng.	(4)
	4.	Neela setlhoa sa kgotlhang ya ga Motsamai le Gladys.	(2)
	5.	A o dumela gore Motsamai dilo o di itirile kgotsa nnyaya?	(2)
	6.	Neela tshobotsi ya ga <i>Angeline</i> .	(2)
	7.	Go ya ka wena ditiragalo tsa terama ya Ga se lorato ke tsa motlha/nako ya bogologolo kgotsa segompiono. Tshegetsa ka lebaka.	(2)
	8.	O ithutile eng ka kgodiso ya ga Gadifele mo baneng?	(2)
	9.	Fa o ne o le Selapo mme Motsamai a kile a se reetse dikgakololo tsa gago mme a boela mo go wena go batla thuso o ne o ka dirang?	(2)
	10.	A setlhogo sa terama se nyalana le diteng/ditiragalo tsa yona? Tshegetsa ka mabaka a mabedi.	(4)
	11	Goreng Gadifele a ne a re le ena o batla go nna " <i>Mrs Money</i> "	(2)
		GOTLHE:	25

4. DIKAO TSA DIPOTSO TSA TLHAMO

GA SE LERATO: MJ MAGASA

SEKASEKA DIPOTSO TSA DITLHAMO TSE DI LATELANG MME O LEKE GO DI ARABA GO BONA FA O TLHALOGANYA.

Potso 1

Go palelwa ga Motsamai go tsaya ditshwetso tse di maleba ka ga botshelo, go nnile le ditlamorago tse di sa jeseng diwelang mo botshelong jwa gagwe. Tshegetsa tlhagiso e, o ikaegile ka ditiragalo tsa terama. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 400–450.

Potso 2

A ditiragalo tsa terama, Ga se Lorato, di tsamaisana le setlhogo? Kwala tlhamo e mo go yona o tlhagisang letlhakore la gago. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 400–450.

Potso 3

Sekaseka morero wa terama ya Ga sa Lorato, mme o tlhagise gore a o senotswe sentle kgotsa nnyaya. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 400-450.

5. DIKAEDI TSA GO TSHWAYA DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE

TIRWANA 1

1	Motsamai	(1)
2	Gosekwang le Lenkapere	(2)
3	<i>United Tobacco Company (UTC)</i> , Disekerete/ motsoko	(2)
4	<i>Angeline</i>	(1)
5	Fa motho a rata yo mongwe ga a lebelele dingwaga kgotsa ditebego/ dilo tse di sa siamang ke go ratana ga bona.	(2)
6	Ya gore Motsamai a ratane le <i>Angeline</i>	(2)
7	Gadifele	(1)
8	Ke akanya gore ga ba dire sentle ka ntlha ya fa ba senyetsa bana bao bokamoso. Ba tshwanetse go tshwarisiwa mme ba latlhelwe mo kgolegelong. (Dikarabo tsa batlhatlhojwa tse di nepagetseng di elwe tlhoko)	(4)
9	O na le dikgakololo tse di siameng - O gakolotse Motsamai gore a tlamele balelapa la gagwe O na le kutlwelo botlhoko - O bone go le molemo go thusa Gadifele le bana ka dijo	(4)
10	Ke ntlha. O tswelela go ipala mabala a kgaka le go ratana le <i>Angeline</i> le mororo ditsala tsa gagwe di mo gokolotse gore a se ka a dira jalo.	(2)
11	Nnyaa- Ngwana wa mosetsana o tshwanetse go itlota (Dikarabo tsa batlhatlhojwa tse di nepagetseng di elwe tlhoko.)	(2)
12	Ee- Le ile boreeelong gonne o tsamaile fa lelapeng la gagwe a ya go nna kwa go le lengwe.	(2)
		[25]

TIRWANA 2

1	Angeline le Motsamai	(2)
2	Mogwase Zone 5	(1)
3	Ke baratani	(2)
4	Ya go aga matlo	(1)
5	Ga go bothale gonne mmui B o na le mosadi, o nyetse mme ga a tlhokomele lelapa la gagwe. Go bothale ka ntlha ya fa a ne a ratana le ena. (Dikarabo tsa batlhatlhojwa tse di nepagetseng di lebelelwe)	(2)
6	O mo lobela gore o na le mosadi le bana	(2)
7	Ga ana maitseo- O bua jaaka a rata le Motsamai a le motona mo go ena Ke leferefere- Ena le mmaagwe Angeline ba rerile go koba Motsamai O setlhogo / o pelo maswe- O ne a tshosetsa Motsamai gore o tlaa mmatlela ditsotsi kgotsa baroka ba dira dipheko ka ena. (Di le pedi fela)	(4)
8	Ke ntlha ka gore ba feleleditse ba koba Motsamai gonne tesetamente e kwadisitswe ka Morake.	(2)
9	Ke ne ke tlaa mo kgalemela gore a se ka mo koba gonne a le molemo. (Dikarabo tsa barutwana tse di nepagetseng di elwe tlhoko)	(2)
10	Ka gore o mo laola jaaka ke lesea.	(2)
11	Ngwana yo otshotsweng mmaagwe a sa nyalwa.	(2)
12	O tla mmatlela botsotsi ba mo tlhabe ka thipa. O tla mmatlela baroka ba mo nathe dirwe a ntse a tshela ba dire di pheko tsa pula ka ena.	(2)
	GOTLHE	[25]

TIRWANA 3

	Motsamai.	(1)
2	Gadifele	(1)
3	Go sa utlweleleng dikgakololo tsa boLenkapere Go sa agele ba lapa la gagwe ntlo Go sa tlhokele ba lapa la gagwe	(3)
4.	O ne a tsenya bana sekolo. Ga a ka a tswa mo ntlong le fa go ne go le thata.	(2)
5	O matlhomantsi, o ratana le basadi ba bantsi mme ba mo jela madi/dithoto, ga a bake / latlhe mme se se tswelletsa morero wa terama.	(2)
6	Gadifele Emang Lesego Tlhopha a le mabedi fela.	(2)
7	Ee O ne a santse a rata Motsamai e bile a solofela gore o tla fetoga, o ne a kopa Selapo gore a bue le Motsamai go dibela lenyalo la gagwe.	(2)

8	Ga a na boitshoko - Fa mosadi wa gagwe a tswa mo tseleng, ena o tswa mo ntlong. O pelo e maswe- O solofetsa Motsamai gore o tlaa mo rema ka selepe.	(4)
9	Ee, ke nka tsena mo lenyalong gonne diphoso tsa batsadi ba me ga se tsame. Nnyaa- Ke ne nka se tsene mo nyalong gonne ke bone batsadi ba ne ba sa itumela mo lenyalong la bona. (Dikarabo tsa batlhatlhojwa tse di nepagetseng di elwe tlhoko)	(2)
10	Nnyaa- Motsamai o reteletswe ke go ithuta go tswa mo diphosong tsa gagwe mme a nnela go boela magaleng.	(2)
11	Nnyaa ga go a siama gonne ke maikarabelo a motsadi mongwe le mongwe go godisa le go tlamela bana ba gagwe.	(2)
12	Ga a rate dilo tse di duleng mo tseleng/ ke motho yo o dirang tiro ya gagwe ka botswapelo/manonthlotlho.	(1)
		[25]

TIRWANA 4

1	Motsamai le Gadifele.	(2)
2	Go tlhokomela tsamaiso e e lolameng ya loago/malapa	(2)
3	Lesego le Emang.	(2)
4	O tshwariseditswe go sa tlamele bana ba gagwe le mosadi.	(2)
5	O swabile ka ntlha ya fa Motsamai a sa tswalelwa kwa kgolegolong jaaka a ne a solofetse.	(2)
6	O utlwiswa botlhoko- Ga a ithute go tswa mo diphosong le senyegelwa ga gagwe fa a jewa ke basadi ba a ratanang nabo.	(2)
7	Go tlhokafala.	(2)
8	O boitshoko- o itsgetse go tsena sekolo le fa ba sotlega. Ga a na maitseo-O bua le rragwe jaaka a rata.	(4)
9	Ee- Ke ne nka mo isa gonne a itshupile fa aretelelwe ke go tsaya maikarabelo a gagwe a go ba tlamela. Nnyaa-Go ne go tlaa bonala o kare ke a monyatsa (Dikarabo tsa baithuti di elwe tlhoko)	(2)
10	O raya gore o mo rutila gore a se tlhole a palelwa ke go tlhokomela bana ba gagwe.	(2)
11	Gore a tseye maikarabelo a tlamele balelapa la gagwe a tlogele go jewa ke dinyatsi	(2)
12	Ke modiragatsi yo o dirang tiro ka bo tswa pelo.	(1)
		[25]

TIRWANA YA 5

1	Kefentse le Motsamai	(2)
2	Ke baratani	(1)
3	Gladys, mosadi wa gagwe o ne a ratana le banna ba bangwe	(2)
4	Ke gore fa sa diragatse taelo ya gagwe o tla mo rema ka selepe	(2)
5	Mmui A o laetse Mmui B gore a mo duele diranta tse R10 000.	(2)
6	O mo epetse metsi, a mo tlhabololela ntlo.	(2)
7	Ke ne nka utlwa botlhoko, ka ke tsieditswe mme ka batla tuelo.	(2)
8	Nyaa- Gonne, Motsamai o ne a sa a ikisa fela, o akeditswe ka Gladys a re ga a nyalwa. Ee- Motsamai o tseneletse mo lelapeng la gagwe?.	(2)
9	Ke ne ke tla mo koba ke re a boela kwa a tswang gonne nna ke tswelletse ka botshelo fa a ne a ile. (Dikarabo tse di nepagetseng tsa batlhatlhojwa di elwe tlhoko.)	(2)
10	Ena ga a koba Motsamai, Motsamai o kobilwe ke monna wa gagwe. O utlwala a na le lorato la nnete mo go Motsamai, ka gore le Kefentse a tlasela Motsamai, o ne a leka go mo buelela.	(4)
11	O tlhogo e thata- Ga a tseye dikgakololo. O rata pako- O direla basadi gore ba mo tlotlomatse	(4)
		[25]

TIRWANA YA 6

1	Mmantsho	(1)
2	Morero o o e leng lorato lo e seng la nnete o tsweliswa sentle ke Motsamai fa a tsena mo malapeng a a farologaneng / a ratana le basadi ba ba farologaneng ba ba se nang lorato la nnete / boammaruri. O direla basadi ba a ratanang le bona mme morago ba mo kobe gonne ba se na lerato la nnete mo go ena.	(2)
3	O makgakga- Ga a bontshe tlotlo fa a bua le rraagwe O lonyatso- O nyatsa rraagwe fa pele ga baagisani le ditsala tsa gagwe. O boikgantsho- O ikgantshetsa rraagwe boemong jwa gore a mo thuse. (Di le pedi fela)	(4)
4	Kgotlhang ya ga Motsamai le Gladys e tlhagelela fa mogatsa Gladys e leng Kefentse a boela fa gagwe mme a koba Motsamai kwa ga gagwe morago ga go epela Gladys metsi le go mo tlhabololela ntlo..	(2)
5	Ee, o bone dikgakololo mo bathong ba ba farologaneng mme a di ikgatholosa.	(2)
6	Angeline ke mosetsana yo o nang le matlhwana a kgogedi. O na le sebopego se sentle.	(2)
7	Ditiragalo ke tsa motlha wa segompiano ka ntlha ya fa re bona Gadifele a tshwarisetse Motsamai tlamelo ya bana	(2)

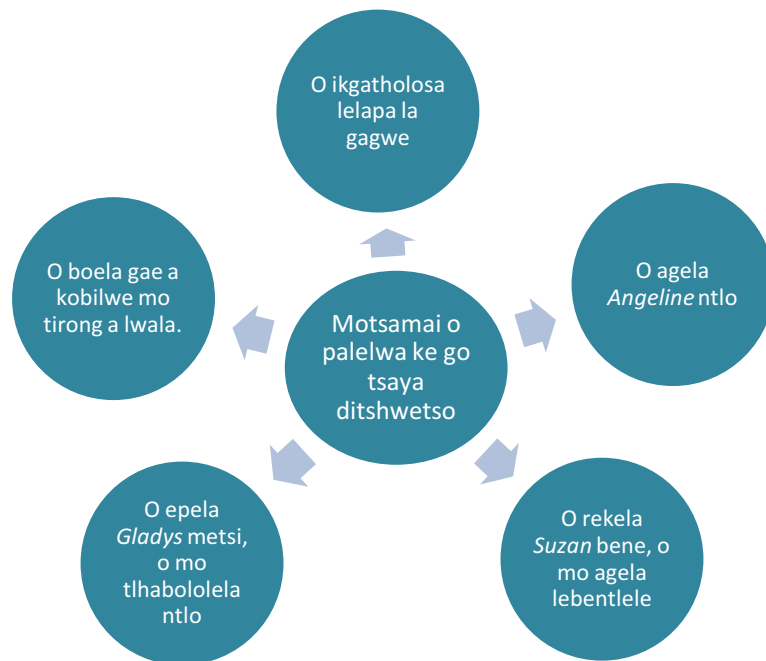
	Bonyatsi bo bontsi. Mafelokgang/maitshetlego ke a metlha ya gompieno sekao: Mogwase, Mawela <i>Tavern</i> jalo le jalo	
8	Gadifele o godisitse bana sentle gonne ba ne ba tsena sekolo, yo mongwe ya nna mooki yo mongwe ya nna morutabana. O ne a ratana le <i>bra Dan</i> fa pele ga bana mme se ga se thuto e ntle.	(2)
9	Ke ne ke tla mo thusa fa a le mo mathateng mme ke sa mo gopotse go se utlwelele ga gagwe. Ke ne ke tla gana go mo thusa ka a ne a gana dikgakololo tsa me. (Dikarabo tsa baithuti tse di nepagetseng di lebelelwe)	(2)
10	Ee setlhogo se nyalelana le diteng ka ntlha ya gore se Motsamai a neng a se dira ka go ratana le basadi ba bantsi ga se lorato. Se Gadifele a neng a se dira sa go ratana le <i>bra Dan</i> a ntse a nyalane le Motsamai ga se lorato.	(4)
11	O ne a rata go ipusolosetsa mo go se Motsamai a neng a se dira e bile a se bolela gore ena ke <i>Mr</i> Motsamai.	(2)
		[25]

GA SE LORATO – MJ MAGASA

6. KAEDI YA GO TSHWAYA DITLHAMO

POTSO 1 YA TLHAMO

MMAPA WA DIKAKANYO

- Motsamai o palelwa ke go tsaya ditshwetso tse di maleba ka go lebala fa a gola, mme nako e sa mo emela ka ntlha ya go jela monakaladi ruri.
- Motsamai o ne a itirile moretlwa wa tsela ntswa a na le mosadi le bana. O ne a lebetse gore nako ga e emele ope. Boemong jwa go tsaya maikarabelo jaaka rralapa ga a ka a dira jalo, mme a sotla lelapa la gagwe.
- O ne a lala digoba kwa kgarebeng e nngwe le e nngwe e a ratanang nayo, mme se,se mo tiholele mathata mo isagong. Bana ba tsoga ba dira se a neng a se dira ka ba ithaya ba re go dirwa jalo.
- O ne a tlhola a setse mesese morago, e re a tswa mo go o, a tsene mo go o mongwe. O ratane le *Angeline*, a nna kwa ga gagwe, a bo a mo agela ntlo le go mo tsenyetsa motlakase. Madi a a dirisitseng kwa ga *Angeline*, a kabo a a dirisitse kwa lelapeng lwa gagwe gore e re fa a setse a rola tiro a bo a na le ntlo, a sa

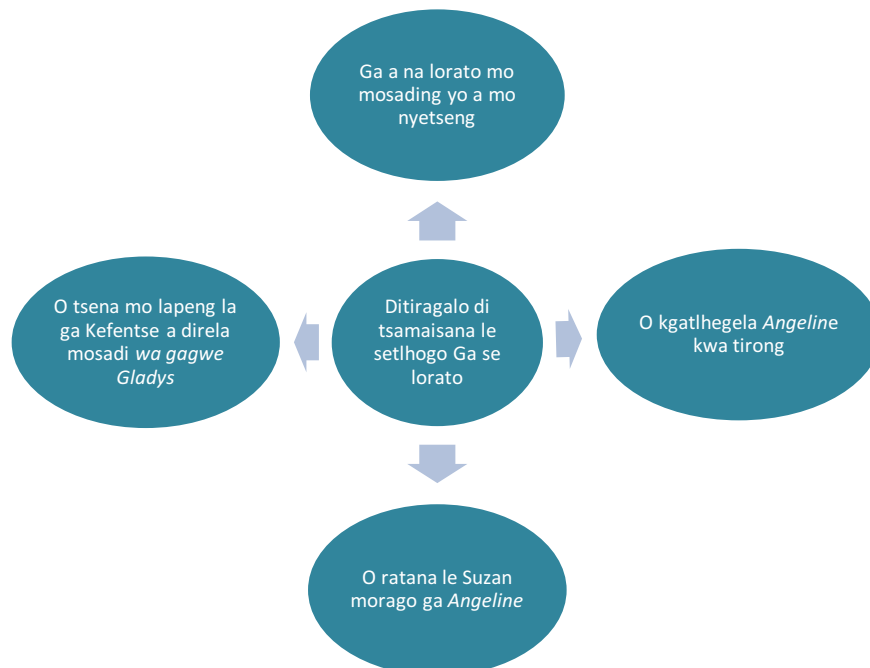

lemoge gore nako le motlha ga di mo letlhakoreng la gagwe. Motsing a itharabologelwang, nako e tlaa bo e fetile.

- Magaleng ga go iwe gabedi, mme ena ga a bone se *Angeline* a mo dirileng sona. O kopana le *Suzanyo* le ena a mo tlhobang diphuka ka go mo rekela bene le go mo agela lebenkele. O tshameka ka madi a a neng a tlaa mo tswela mosola mo bogoding jwa gagwe. Ga a ipaakanyetse botsofe nako e sa mo letla.
- Boemong jwa go ithuta ka lobadi jaaka fa a ne a senyegetswe mo go *Angeline* le *Suzan*, o ratana gape le *Gladys*. O ne a sa somarele madi gore a tle a a dirise mo nakong e e tlang, mme a mo tlhabololele ntlo le go mo epela metsi. Mo a godileng teng o sala a se na sepe ka a tshamekile ka madi a o ka bong a a dirisitse go ipetlela nako ya bogodi.
- O fetoga go nna gopane ya moikapari ka gonne ga a ungwa sepe mo mading a diphešene a a neng a tshwanela ke go duelela dikoloi tse a di thudisitseng fa a ne a ja monakaladi, mme a lebetse gore ga e sa tlhole e le mosimanyana, ke rre wa lelapa.
- Mo botsofeng jwa gagwe o iphitlhela a latlhegetswe ke dilo tsothe. Mosadi le banaba mo tlogela a ritlha mo ntlong ya gagwe ka a ne a sa ba tlamele, mme a lebile malapa le banaba e seng ba gagwe. Fa a itharabologelwa, o lelela kgama le mogogoro, mme e kete a ka busetsa nako kwa morago. Nako ga e fele, go fela motho.

POTSO 2 YA TLHAMO

MMAPA WA DIKAKANYO

- Ee, ditiragalo tsa terama, 'Ga se Lorato', di tsamaisana le setlhogo go ya ka seo makgarebe a a neng a kaya fa a rata Motsamai, a neng a dira ka gona, mme kwa bofelong maikaelelo a bona a bontsha fa ba ne ba sa mo rate.
- Motsamai le ena o ne a kaya fa a rata makgarebe ao, fela seo ga se kaye gore ke lorato.
- Se Motsamai a neng a se dira mo go Gadifele ga se lorato, gonne a mo nyetse, mme fela a mo keta diketo.
- Kwa tshimologong, Motsamai o tsena mo leratong le *Angeline* yo o kayang goreo rata Motsamai.
- Motsamai o adima madi kwa tirong go mo agela ntlo, a bo a mo tsenyetsa motlakase. O direla *Angeline* dilo tsotlhe tse a batlang a mo direla tsona ka bonako mo nakong e khutshwane ya lerato la bona. Tsotlhe tse, di diragala ka maitlomo a lerato.
- Fa *Angeline* a lemoga gore Motsamai o mo diretse tsotlhe tse a neng a batla a di mo direla, o a mo koba, mme se se supa fa go ne go se na lerato.
- *Angeline* o ne a dirisa lerato go rafa se a neng a se batla mo go Motsamai.
- Morago ga *Angeline*, Motsamai o kaya fa a iponetse lerato mo lekgarebeng le le bidiwang *Suzan*.
- Bobedi bo tswelela jalo ka lerato, mme Motsamai o direla *Suzan* tsotlhe tse a di batlang ka maitlomo a gore o dira tse mo leineng la lerato.
- *Suzan* o tshalosetsa Motsamai maele a gore ba ka dira kgwebo gore ba oketse letseno la bona. Ba reke bene gore ba rekise merogo, mme morago ba age lebenkele.
- Tse tsotlhe tse, Motsamai o di dira ka kgopolo ya gore o a rata e bile o a ratwa.
- Morago ga go lemoga gore Motsamai o dirile tsotlhe tse a neng a di batla, o tliba Motsamai ka tsela, mme se se lemosa gore go ne go se na lerato kwa ntlheng, *Suzan* o ne a itse se a se batlang.
- Morago ga go phuagangwa ke *Suzan*, Motsamai o kopana le *Gladys* yo le ena a kayang fa a mo rata ka la o ka swa nka go ja.
- Motsamai o mo tlibololela ntlo a bo a mo tsenyetsa metsi. Kwa bofelong, monna wa ga *Gladys* o boa kwa bokgwelwa, mme o feta a duedisa Motsamai go nna le mosadi wa gagwe.
- Tsotlhe tse a di diretseng *Gladys* ka maitlomo a lerato, o a di tlogela.
- Dilo tsotlhe tse di diragaletseng Motsamai go tswa mo makgarebeng a gagwe a mararo, di supa fa tota e se lerato, mme e le go rafa moraba o o phunyegileng.

POTSO 3 YA TLHAMO

MMAWA WA DIKAKANYO

- Ke thitokgang kgotsa kgangkgolo e moterama a re tlhagisetsang yona.
- O simologa kwa tshimologong o ralala terama go fitlha kwa bokhutlong.
- Ditiragalo tsa terama di ikaegile le go dikologa mo go ona.
- Ka ona moterama a re neela setshwantsho sa ditiragalo ka botlalo.
- Mo terameng ya rona ya Ga se lorato Motsamai yo e leng mogapatiro o ratana le basadi ba le bararo e leng *Angeline*, *Suzan le Gladys* a ntse a nyetse Gadifele.
- Kwa tshimologong Motsamai o nna le dikgatlego mo go Angeline yo a neng a dira le ena mme o felets a ratana le ena.
- Lenkapere le Gosekwang ba leka go mo naya dikgakololo mme o gana di kgakololo tsa bona
- O bolelela gore o tlaa itisa a ntse a gadimile, ga a na go mo inaya go le kalo.
- Se se supa fa go se na lerato mo go Motsamai, mme e le go tswela Angeline pelo fela.
- O tswa kwa lapeng la gagwe o nna le *Angeline* mme o mo agela ntlo kwa Mogwase Unit 5 a ntse a boletse gore ga a na go mo inaya.
- *Angeline* o tswela go ratana le Motsamai a ntse a lemoga gore tse Motsamai a di mmolelelang tsa gore ga a na lelapa, ke maaka.
- O dira jaana a itse se a se batlang mo go Motsamai e leng go isiwa dihoteleng, go agelwa ntlo ya *R60 000* le go e tsenya fenitšhara.
- Morago ga go bona dilo tse a neng a di batla mo go Motsamai, Angeline o a mo koba, go senola morero wa gore tota o ne a se na lerato mo go Motsamai.
- Fa a se na go kobiwa ke *Angeline*, Motsamai o kopana le *Suzan* kwa teropong ya Tlhabane *Suzan* a kgweetsa sejanaga,

- O mmaya bobi mo matlhong / o molelela maaka gore ga a na lelapa.
- Motsamai le *Suzan* ba tswelela mmogo ka maitlhommo a gore ba a ratana.
- *Suzan* o kopa Motsamai gore ba rekise merogo, ba reke bene le go aga lebenkele, mme tsothe tse Motsamai o a di dira.
- Morago ga dingwaganyana ba ntse ba nna mmogo, Suzan o koba Motsamai
- Se se senola morero wa gore se ba neng a aketsana ka sona ba re ke lerato, e ne e se lona.
- O tsweletsa morero ka go ratana le *Gladys* morago ga go kgaogana le *Suzan*.
- Motsamai o aketsa *Gladys* gore o ya go tlhala mosadi yo a neng a mo nyetse ka ntlha ya fa mosadi yo a iphetlha / go tepa le gore o tsamaile le banna ba dikonteraka.
- Bobedi bo tswelela ka maitlhommo a gore ba a ratana.
- O mo rekela tshupa nako, a mo epela metsi, a mo tlhabololela ntlo le go mo tshepisa^{16V}.
- Kwa bofelong, Kefentse monna wa ga *Gladys*, o a goroga, mme o feta a koba Motsamai mo ntlong.
- Se se senola gore lorato le *Gladys* a neng a re ke lorato mo go Motsamai, e ne e se lorato, mme e ne e le go mo dirisa fela gore a bone se a neng a se batla. Ga a ise a ke a bolelele Motsamai gore o ne a na le monna, mme monna yoo o ngadile mo ntlong.
- Ditiragalo tsa terama e, di thagisa morero o o tlhagelelang mo go yona gore ga se lerato, mme ke go ipapalela mo go Motsamai yo o neng a ithaya a re o a ratwa.

GA SE LORATO: MJ MAGASA

7. ITLHATLHOBE

Potso 1 YA TLHAMO

Kwala tlhamo ya mafoko a le 400-450 ka setlhogo se se latelang o lebile terama ya gago ya ga se lorato.

Dikgang tsa batho ba babedi ba ba nyalaneng ga di a tshwanela go tsenwa ke batho ka gope. Tlhalose gore a go ne go le matshwanedi gore Lesego le Emang ba sunesune nko mo dikganyeng tsa batsadi ba bona. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 400–450.

POTSO 2

DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE

Mmui A:	(<i>Ka ditshegwana.</i>) Dumela ausi, a nka bua le wena?
Mmui B:	(<i>Ka go makala.</i>) Dumela rra. O mang ne o batlang go bua le nna , Le gone o buang ne se se kopelwang seo? Akere fa o ntumedisa jaana,

Ke gone fa o bua le nna?

Mmui A: Nnyaya ....ke raya...puo ya lorato

Mmui B: (*O bua a boela kwa morago,ka letshogo.*)
Lorato! Ao wena tota?

O le rre yo o kana!

O santse o kopa lorato?

Fa o lebega jaaka rre yo o setseng a godile

Tota le go nyadisa o setse o tlaa nyadisa.

Mmui A: (*O a tshega , o a mo atamela.*)
Foo ga o ake motho wetsho.

Ke kabo ke setse ke nyadisitse

Fa ke ka bo ke sa sotlwa ke lenyalo

Mmui B: (*Ka go ikgogonakgogona.*)
Ga o lebege o kile wa sotlwa ke lenyalo
Le moaparo wa gago
E bontsha e le ya rre wa lapa
A na le mme yo o mo tlhokomelang
O raya lenyalo le go sotlile jang.

Mmui A: (*Ka matlhajana a tsietso.*)
Ke ne ke nyetse ke na le bana.
Mmaabo a simolola go iphetlha
A feleletsa a ntlogetse le bana mo tlong
A ile le banna ba dikonteraka

Mmui B: A ile le banna ba bangwe!
Jaanong wa dira eng ka bana

Mmui A: (*Ka loleme lo lo borethe la maaka*)
E rile fa go sekwa kwa ga komišinara
Ba mmontsha fa bana e le ba mosadi,
Ba ka se tlhokomelwe ke monna.
Ba mo laela gore a tseye bana bana bao
Jaanong gatwe o ba isitsekwa gaabo

GA SE LERATO: MJ MAGASA

DIPOTSO

1.	Naya maina a Mmui A le Mmui B.	(2)
2.	Mmui A o ne a ratana le mang pele a kopana le Mmui B?	(1)
3.	Maikutlo a Mmui A ke a feng go ya ka temana e?	(2)
4.	Fa o ne o le Mmui B a o ne o ka ratana le motho yo o senyegetsweng ke lenyalo?.	(2)
5.	A ke boammaruri gore Mmui A o tlogetswe ke mosadi? Tshegetsisa ka lebaka.	(2)
6.	A Mmui B ena ga a na molekane wa lenyalo? Tshegetsisa ka lebaka.	(2)
7.	Tlhalosa gore go diragetse eng ka kgolagano ya Mmui A le Mmui B.	(2)
8.	A o utlwela Mmui A botlhoko ka se se mo diragaletseng kwa bokhutlong.	(2)
9.	Tlhalosa dilo tse Mmui A a di diretseng Mmui B	(2)
10.	Mogatsa Mmui B o atlhotse Mmui A jang?	(2)
11.	Go ya ka wena, a go siame gore monna wa Mmui B a atlhole Mmui A?	(2)
12.	Ka ntlha di le pedi, tlhalosa semelo sa ga <i>Gladys</i> .	(4)

GA SE LORATO: MJ MOGASA

KAEDI YA GO TSHWAYA

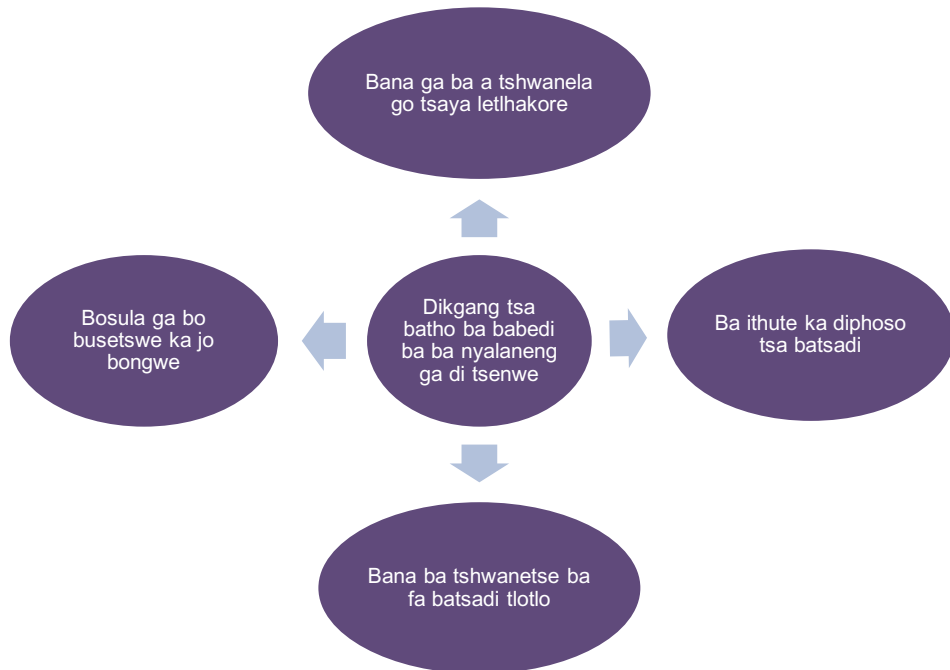
DIKARABO TSE DI SOLOFETSWENG

POTSO 1

1.	Motsamai le <i>Gladys</i>	(2)
2.	<i>Suzan</i>	(1)
3.	Ke maikutlo a lorato	(2)
4.	Ee ka ntlha ya gore ga se batho botlhe ba ba tswang mo lenyalong ba ba leng molato (Dipotso tsa barutwana tse di nepagetseng di elwe tlhoko)	(2)
5.	Nyaya, O ne a na le mosadi le bana	(2)
6.	O ne a nyetswe mme a dule mo ntlong ka ntlha ya fa a ratana le banna ba ba farologaneng	(2)
7.	Ba kgaogantswe ke fa monna wa MmuiB a boela gae	(2)
8.	Nnyaya ka ntlha ya gore o itirile dilo mme o ganne go tsaya dikgakololo ts boSelapo	(2)
9.	O mo epetse metsi A mo tlhabolola ntlo	(2)
10.	O mo atlhotse <i>R10 000/</i> Diranta di le dikete tse di le lesome	(2)
11.	Go siame ka ntlha ya fa a tsene mo lapeng la gagwe mme a itirela boithatelo. (Dipotso tsa barutwana tse di nepagetseng di elwe tlhoko)	(2)
12.	E ne ele leferefere –Ga a bolelela Motsamai gore o nyetse O ne a le matlhomantsi – One a ratana le banna ba ba farologaneng ba ba dirileng gore monna a ngale.	(4)

GA SE LORATO: MJ MAGASA

MMAPA WA DIKAKANYO.

KARABO E E SOLOFETSWENG

- Dikgang tsa dikomano tsa batsadi ga di ame bana ka gope.
- Bana ga ba a tshwanela go atlhola, go gobelega kgotsa go tsaya letlhakore la yo mongwe wa batsadi ba bona.
- Se ba tshwanelwang ke go se dira ke go ithuta mo diphosong tse batsadi ba di dirang, maikaelelo e le go tokafatsa matshelo a bona a isago.
- Rre Motsamai o dirile diphoso go tlala seatla, ka a ne a sa tlamele lelapa la gagwe, mme bana ba ne ba lala le ramatheka. Kwa sekolong bana ba bidiwa *boarme skepsel*

e bile ba kgobotlediwa ka mafoko jaaka a ne a ba bitsa difelekwane. Bogolo go dilo tsotlhe, o ne a sa ikaelela go duela makgolo a mararo a diranta a kgodiso ya bana ntswa a tlamela bana ba banna ba bangwe.

- Le fa go ntse jalo, seno ga se reye gore Lesego le Emang ba tshwanetse go ema le mmaabona fa di feletse Motsamai morutsheng.
- Motsamai o tla gae a bo a ikgalefisa go thiba mmitlwa ka madi gonne a ntse a se teng mo gae. Gadifele o araba Motsamai ka mabifi, Lesego o raya mmaagwe a re a bolelele rraagwe gonne o senngwa ke gore ga a bolelelwe ntswa a sa bolo go ba tlogela.
- Lesego ga a tshwanela go tsena kgang ya ga mmaagwe le rraagwe ka e le ngwana. O tshwanetse go ba tlogela ba kgakgauthane boobabedi, mme a se ka a tsaya letlhakore la ga ope gonne kgang eo e sa mo ame ka gope ka e le ngwana.
- Se a tshwanetseng go se dira ke go ithuta mo diphosong tsa ga rraagwe gore motsing a nang le lelapa le e leng la gagwe a tshelo botshelo jo bo botoka go na le jwa kwa gaabo ka a bone se se neng se tlhola dintwa tse di neng di tlhagelela mo lapeng la gaabo.
- Motsamai fa a boela gae ka ntlha ya fa di mo feletse morutsheng, Lesego le Emang ba biletsa mmaabo *Bra Dan* ka ba kaya gore rraabo o ntse a ba latlhile, mme botshelo jwa ga mmaabona bo ne bo tshwanetse go tswelala.
- Ga go kgathalesege gore Motsamai o ntse a latlhile bana ba gagwe, se se salang ke gore ke rraabo. Ka jalo ba tshwanetse go mo naya tlotlo e e mo tshwanetseng jaaka tlhogo ya lelapa, mme ba tlogele mmaabona go itwela ntwala ya gagwe le mogatse.

- Ga go matshwanedi gore ba biletse mmaabona nyatsi ka e le bana. Ntwa e e fagileng ke ya ga Gadifele le Motsamai, bona ba tshwanetse go leka go ipetlela isago e e phatsimang gore ba se ka ba gata fa batsadi ba bona ba gatileng teng.
- Ba a gobelela e bile ba tsaya letlhakore ka ba ya le mmabona gonne ba re Gadifele a fe rraabona dijo, mme ga ba ka ke ba mo pega koloi ya bona. A ba lebetse seane se se reng gaabo motho go thebe phatshwa!
- E kete ba ka bo ba dule mo kgannyeng e, mme ba e tlogelela Gadifele gonne ba itlhokisa masego le matlhogonolo a rraabona a ba timileng ona. Se ba neng ba tshwanetse go se dira e ne e le go tlhokomela rraabona le fa a ne a ba sotlile.
- Mmaabona fa a tlogela rraabona a wetse fa fatshe ke kotlhao e a mo fang yona jaaka e le mogatse e bile a mo sotlile. Jaanong bona ba di tsena ka ntlha ya eng bogolosegolo e le bana e bile motho yo o weleng yo e le madi a bona!

KAROLO YA B LE C: RUBORIKI YA TLHATLHOBO YA DITLHAMO TSA DIKWALO: PADI LE TERAMA [25 MADUO]

Ditlhokego	Phitlhelelo ka dinaledi	Phitlhelelo ka matsetseleko	Phitlhelelo ka tekano	Phitlhelelo e e tlaelang	Ga a fitlhelela
DITENG	12–15	9–11	6–8	4–5	0–3
<p>Thanolo ya setlhogo Ngangisano e e tseneletseng, katlholo le go tthaloganya setlhangwa</p> <p>15 MADUO</p>	<p>-Tsibogelo ka dinaledi: 14–15</p> <p>-Tsibogelo e e manontlhotlho: 12–13</p> <p>-Thanolo e e tseneletseng ya setlhogo</p> <p>-Motsetsele o o itumedisang wa dintlha tsa ngangisano, di tshegediwa ka botlalo go tswa mo dikwalong</p> <p>-Go tthaloganya mofutakwalo le setlhangwa go go manontlhotlho</p>	<p>-O bontsha go tthaloganya, gape o ranotse setlhogo sentle</p> <p>-Tsibogelo e e lekalekanang ya dintlha</p> <p>-Dintlha tse di utlwalang tsa ngangisano, fela ga se tsotlhe tse di tshegeditsweng jaaka go ne go tshwanetse</p> <p>-Go tthaloganya mofutakwalo le setlhangwa go a bonala</p>	<p>-Thanolo ya setlhogo e e mo magareng, ga se diponagalo tsotlhe tse di tthagisitsweng ka botlalo</p> <p>-Go na le dintlha dingwe tse dintle tse di tshegetsang setlhogo</p> <p>-Dintlha dingwe tsa dingangisano di tshegeditswe, mme fela bosupi ga bo dumelesege ka metlha</p> <p>-Tthalogantse bontlhabongwe jwa mofutakwalo le setlhangwa</p>	<p>-Thanolo e e tthaelang ya setlhogo, ga go na le diponagalo dipe tse di tthagisitsweng ka botlalo</p> <p>-Go dintlha di le mmalwa tse di tshegetsang setlhogo</p> <p>-Dintlha tsa ngangisano tse di maleba di dinnye thata</p> <p>-Go tthaloganya mofutakwalo le setlhangwa go gonnye thata</p>	<p>-Setlhogo ga se tthalogannngwe</p> <p>-Maiteko a a bokoa a go araba potso</p> <p>-Dintlha tsa ngangisano ga di dumelesege</p> <p>-Morutwana ga a kgona go tthaloganya mofutakwalo kgotsa setlhangwa</p>
KAGEGO LE PUO	8–10	6–7	4–5	2–3	0–1
<p>Popego, kelelo e e tthaloganyegang le tthagiso</p>	<p>-Popego e e lomaganeng</p> <p>-Matseno le bokhutlo di manontlhotlho</p>	<p>-Kagego e e tthamaletseng le kelelo e e utlwalang ya ngangisano</p>	<p>-Go na le bosupi jwa kagego</p>	<p>-Popego e supa tthulaganyo e e fosagetseng</p>	<p>-Go tthokagala ga kagego go kgoreletsa kelelo ya ngangisano</p> <p>-Diphoso tsa puo le setaele se se</p>

<p>Puo, segalo le setaele tse di dirisitsweng mo tlhamong</p> <p>10 MADUO</p>	<p>-Dintlha tsa ngangisano di agegile sentle</p> <p>-Puo, segalo le setaele di supa kgolo, di a kgatlhisa, di nepagetse</p>	<p>-Matseno, bokhutlo le ditemana dingwe di rulagantswe sentle ka tomagano</p> <p>- Kelelo e e utlwalang ya ngangisano</p> <p>-Bogolo puo, segalo le setaele di nepagetse</p>	<p>-E a tlhaloganyega le go lomagana fela e na le diphoso</p> <p>-Diphoso di le mmalwa tsa puo, segalo le setaele tse di nepagetseng go le go ntsi</p> <p>-Bontsi jwa ditema di nepagetse</p>	<p>-Dintlha tsa ngangisano ga di a rulaganngwa sentle</p> <p>-Diphoso tsa puo di a bonala</p> <p>-Segalo le setaele tse di seng maleba</p> <p>-Ditemana di fosagetse</p>	<p>fosagetseng di tlhola setlhangwa se se sa atlegang</p> <p>-Segalo le setaele tse di seng maleba</p>
<p>SEELO SA MADUO</p>	<p>20–25</p>	<p>15–19</p>	<p>10–14</p>	<p>5–9</p>	<p>0–4</p>

The Mind the Gap study guide series

This publication is not for sale.

© Copyright Department of Basic Education
www.education.gov.za

Call Centre 0800 202 993

Setswana Kaedi ya go Ithuta Dikwalo ya Mind the Gap-Ga se Lorato- **ISBN 978-1-4315-3391-6**

